

СБОРНИКЪ

ЗА

НАРОДНИ УМОТВОРЕНИЯ, НАУКА И КНИЖНИНА

ИЗДАВА

МИНИСТЕРСТВОТО НА НАРОДНОТО ПРОСВѢЩЕНИЕ.

КНИГА VIII.

ООФИЯ

ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА

1892.

Съдържание.

I. Наученъ отдѣлъ.

Стр.

К. и Х. Шкорнидь. Сѣверноисточна България въ географическо и археологическо отношение	3
К. и Х. Шкорнидь. Надписи изъ разни краища на България	59
М. Ивановъ. За сирѣженето на новобългарски езикъ	82
Д-ръ П. Т. Гудевъ. Български ракописи отъ библиотеката на лорда Zouche	137
М. Ивановъ. Палеографически, граматически и критически особености на Пирдонския апостолъ	169
Д-ръ В. Т. Балджиевъ. Студия върху нашето персонално съпружествено право	194
О. Е. Волковъ. Свдбарскитѣ обреди на славянскитѣ народи	216
М. Драгомановъ. Забѣлки върху славянскитѣ религиозно-етически легенди	257
Адолфъ Штраусъ. Емерихъ фонъ Фризвалдски върху флората и фауната на България и на Балканския полуостровъ	315
Г. Е. Христовичъ. Материяли за изучаване българската фауна	337
Т. Н. Шишковъ. Докторы Христо Даскаловъ	347
Н. А. Начовъ. Тиквешки ракописъ	389
Материяли за историята на българското възраждане	419

II. Книжовенъ отдѣлъ.

Иванъ Вазовъ. Въ подрата на Родопитѣ	3
--	---

III. Народни уметверения.

I.

1. Пѣсни периодически и религиозни.

а) Коледни обичаи, пѣсни и благословия.

Отъ Софийско, записалъ В. Ивановъ	3
„ Варненско, записалъ В. С. Стаменовъ	4

б) Лаварски пѣсни.

Отъ Охридъ, записалъ Спиространовъ	29
„ Тиквешко (Македония), записалъ А. Добровъ	30

2. Пѣсни изъ личния животъ.

Отъ Мелничко (Македония), записалъ С. К. Чапкъновъ	31
„ Драмско „ „ Андрей Гауровъ	32

7. Вазни (азалози).

	Стр.
Отъ Велесъ, доставилъ Д. Матовъ	214
„ Ахъръ-Челебийско, записалъ Ст. Шишковъ	216
„ Прилѣпъ, записалъ М. К. Цѣпенковъ	217
„ Софийско, записалъ Д. Стойковъ	222
„ Търново-Сейменъ, записалъ Б. Черневъ	229

8. Приказки фантастически и смѣшни.

а) *Фантастически.*

Отъ Прилѣпъ, записалъ М. К. Цѣпенковъ	224
---	-----

б) *Смѣшни.*

Отъ Прилѣпъ, записалъ М. К. Цѣпенковъ	228
„ Рѣсенско, записалъ Д.	229

9. Пословици.

Отъ Граховско, записалъ П. А. Чачаровъ	281
--	-----

10. Клетви и богомоленни.

Отъ Щинъ, записалъ П. А. Чачаровъ	289
---	-----

11. Гатайки.

Отъ Гобица, Велесъ и Рѣсенъ, доставилъ Д. Матовъ	249
--	-----

12. Дѣтнѣнки залъгалки, игри и др.

Отъ Софийско, записалъ Д. Стойковъ	260
--	-----

13. Народни обичаи.

Отъ Бесарабия, съобщава Ц. Гинчовъ	276
--	-----

14. Материалъ за български рѣчици.

Отъ с. Плѣвни (Драмско), записалъ А. Гюровъ	278
---	-----

15. Условици или тайни говори.

Отъ Прилѣпъ, записалъ М. Цѣпенковъ	284
--	-----

Поправки на по-важнитѣ забѣлѣжени погрѣшки	289
--	-----

Наблюдения отъ метеорологическата станция при Софийската Държавна Гимназия.

Три картини къмъ статията на К. и Х. Шкорингъ.

Дѣтѣ изображения на български селски къщи и на една женска носия.

НАУЧЕНЪ ОТДѢЛЪ.

Забѣлѣжки върху славянскитѣ религиозно-етически легенди.

отъ М. Драгомановъ.

II.

Дуалистическото миротворение.

I.

Два български варианта отъ разказа за сътворението на свѣта. — Тѣхнитѣ украински варианти. — Дѣй украински коледни пѣсни за миросъздаването. — Распространението на разкази, подобни на българскитѣ, по Европа и Азия. — Прѣдшнитѣ опити за обяснение происхожденieto на тѣх разкази: Ербенъ, Авадасиѣвъ и др.; г. г. Александръ Веселовскій, Сумцовъ и др.; забѣлѣжитѣ на г. Лежѣ и брошурата на г-нъ de Charencey; нашиятъ опитъ въ журнала *Melusine*. — Най-новитѣ монографии на г. Веселовскій. — Необходима е една по-строга метода: трѣба да се внимава не само на приликитѣ, но и на разликитѣ между сказанията, а тѣй сѣщо и на битовитѣ условия, начинанки отъ географическитѣ. — Свършената отлика на космогоническитѣ сказания въ финската *Kalevala* и въ митическитѣ американски и океански разкази отъ главната масса на европейскитѣ и азиатскитѣ дуалистически разкази. Океаническитѣ характеръ на послѣднитѣ и невъзможността да се е образувала тѣхната основа въ славянската и тюркската области.

Една отъ най-интереснитѣ български легенди, по своята основа и по своитѣ подробности, е легендата за сътворението на свѣта, наедно отъ Бога и отъ дявола. — Известни сѣ въ печата два варианта отъ тая легенда. Единиятъ, много пълень, биде напечатанъ най-напрѣдъ въ изданието „*Обитѣ трудѣ*“ 1868, т. II. 73—78, — слѣдъ това биде прѣпечатанъ като притурка къмъ нашия Сборникъ „Малорусскія народныя преданія и разказы“ — и най-сѣгнѣ въ „Българската христоматия“, на Вазова и Величкова стр. 46—49.

Ний ще бждемъ принудени, да се обрачаеме не еднократно къмъ тоя бѣлѣжитѣ разказъ, който съдържка въ себе си цѣлата книга на битието въ апокрифенъ видъ, а отъ части и евангелието, за това ще го въспроизведемъ туку изцѣло:

„Испървенъ земіа и хора нѣмало. На сѣкадѣ било вода. Имало само Господъ и дяволъ, които живѣяли тогава наедно.

Единъ пжтъ Господъ рекъль дяволу:

„Хайде да направимъ земѣ и хора.“

„Да направимъ, отговорилъ дяволътъ, ами отъ дѣ да вземемъ пръстъ?“

„Подъ водата има прѣстъ, рекълъ Господъ. — Влѣзъ та изнади малко.“

„Добрѣ“, отговорилъ дяволътъ.

„Прѣди да се пуснешъ ама, казалъ Господъ дяволу, кажи: *сѣ Божиихъ сила и сѣ моя!* Тогава ти ще стигнешъ дъно и ще намѣришъ прѣстъ.“

„Дяволътъ се пусналъ, но не рекълъ първо: *сѣ Божиихъ сила и сѣ моя!* ами: „сѣ моихъ сила и сѣ Божиихъ сила!“ За това не стигналъ дъно. На втория пътъ пакъ тъй направилъ и пакъ дъно не стигналъ. На третия пътъ вече казалъ: *сѣ Божиихъ сила и сѣ моя!* И тогава стигналъ дъно и съ нокти си захачилъ малко прѣстъ.

„Нежъ прѣстъ Господъ жъ турилъ на водата и станжло малко земя.

„Дявола, като видѣлъ това, намислилъ хитростъ такъва: поканилъ Господа да спятъ, та като заспи Господъ, да го бутне въ водата, че да остане самъ той и да се прослави, какво той ужъ да е направилъ земята. Господъ знаеалъ това, но легналъ и се престорилъ че спи. Тогава дяволътъ става, вима Господа на ржцѣ и тръгва еждѣ водата, за да го хвърли; той вжрви еждѣ водата, а земята расте. Като не стигналъ водата, обърналъ се къмъ другата страна, но пакъ до водата не стигналъ. Тогава се обърналъ и на третя страна, и като не стигналъ пакъ водата, турилъ Господа на земята на легналъ и той. Като поспалъ малко, румнжло му, че останала още и четвърта страна; зема Господа и го поносилъ еждѣ водата, но се пакъ не стигналъ до нежъ.

„Тогава дяволътъ разбужда Господа: „Стани, Господи, да благословимъ земята; вижъ, колко тя порасте, додѣ ние спяхме!“

„Когато ти ма носи на всѣ четири страни, за да ме хвърлишъ въ водата, и направи кръстъ съ мене, азъ благословихъ земята“, казалъ Господъ.

„Дяволътъ се разсърдилъ за това, оставилъ Господа и побѣгналъ отъ него.

„Като останалъ Господъ самичъкъ и като пораснжла земята тъй много, питото слънце не можало да жъ покрий, той сътворилъ въ духъ ангели и проводилъ ангела война, за да повика дявола, да го попита, какво да стори, за да прѣстане земята да расте.

„Въ това врѣме дяволътъ сътворилъ козжтъ, и, като идѣлъ при Господя, осѣдлалъ пѣрчтъ, комуто направилъ ювдж отъ прасж: отъ тогава и до сега кожитѣ иматъ бради.

„Ангелитѣ, като видѣли дяволътъ да ѣзди на пѣрча, присѣли му се, а той се разсърдилъ и върнжлъ се назадъ.

„Господь тосъ часъ сътворилъ пчелъ и кавалъ ѝ: „иди скоро, та кацни дѣволу на рамо и слушаи, какво ште приказва, че доди да ми обадишь.“

„Пчелата отишла, кацнѣла дѣволу на рамо, а той приказвалъ: „Ехъ, глупавъ Господь! Не знай да земе единъ прѣтъ, па да кръстоса на сѣ четире страни и да каже: *стига толкова земѣ*, ами се чюди, какво да прави! „Пчелата като чюла това, избрънчала и хврѣнѣла отъ рамото му. Дѣволътъ се обрънѣлъ, та ѣ видѣлъ и рекълъ: „Да ти ѣде... онъзи, който та испратилъ.“

„Като дошла при Господѣа, пчелата му обадила, че дѣволътъ приказвалъ: „Ехъ, глупавъ Господь! Не знаилъ да земе единъ прѣтъ, па да кръстоса земѣтъ на всѣ четире страни и да каже: *стига толкось земѣ*! али са чюди, какво да прави!“ — А заради мене, рекла пчелата, каза: „да ти ѣде... онъзи, който тя проводи.“

„Господь направилъ това и яемѣта прѣстанѣла да расте, На пчелѣтъ кавалъ: „отъ твойтъ... да нѣма отъ сега на татакъ по-сладки!“

„Слѣдъ това Господь направилъ отъ калъ челѣкъ, отъ когото се размножили по земѣтъ много хора; а като захванѣли да умиратъ, Господь повикалъ дѣвола и го поканилъ, да живѣтъ наедно. Дѣволътътъ се съгласилъ подъ такъвъ сговоръ: живити хора да бѣдѣтъ на Господѣа, а умрѣлѣти негови. Господь се съгласилъ на това, а за да умирѣтъ хората скоро, направилъ да живѣтъ по 200 и по 300 години.

„Слѣдъ много врѣме, като видѣлъ Господь, че умрѣлѣти станѣли по вече отъ живити, а дѣволътъ има по много хора отъ него, той поискалъ да развали съ него сговорътъ, а не знаѣалъ какъ. Заради това питалъ нѣкои отъ своито хора, като Авраама, Мойсеѣа и Юзупа — питалъ и ангелѣти, нѣ никой не могълъ да му обади, какъ да развали тосъ сговоръ. Зели да испитуваъ за това дѣвола и веднѣшъ единъ отъ Господѣвити хора го попиталъ: Дѣкато сте направили сговоръ съ Господѣа, живити хора да сѣ негови, а умрѣлѣти твои, може ли Господь развали тосъ сговоръ?“ — „Самъ Господь не може, отговорилъ дѣволътъ, а неговътъ синъ може, ако само направи, да му се роди синъ отъ духътъ му, а нѣ както се раждѣтъ и другѣти хора.“

„Като обадили това на Господѣа, той зель да мисли: „какъ може, само съ духътъ мой да ми се роди синъ на земѣтъ прѣдъ сички свѣтъ!“ Мислилъ, мислилъ и не можалъ да намисли. Споради това той самъ единъ пѣтъ попиталъ дѣволътъ: „какъ можъ да направѣъ, да ми се роди синъ само отъ духътъ ми?“ Твърдѣ лесно, отговорилъ му дѣволътъ: „Земѣ, че направи отъ босилѣкъ цвѣте еднѣ китѣъ, тури ѣъ нѣ пазухъ, и да прѣсѣилъ съ неѣ еднѣ нощъ, като си намислишь, че желаѣишь

да ти се роди синъ отъ духъ божии, и, щомъ като станешъ, да ъж проводишъ на благочестивъ, цѣломъдръжъ Мариъ, сестра Юрдановъ, за да ъж подуши, и тя пте стане неправа. Господъ направилъ тѣй, както му казалъ дяволътъ, и проводилъ съ ангела Гавраила босилъавжтъ китежъ на цѣломъдреннжтъ Мариъ, който ъ казалъ: „носжъ ти отъ Бога дарбжъ отъ хубаво цвѣтѣ китежъ; подуши ъж, че да видишъ, какво хубаво мериши!“ Тя зела китежтъ и ъж помирисала. Слѣдъ два три дена Мариа станъла лѣфуска.

„Веднѣшъ тръгнъла Мария заедно съ брата си Юрдана да иде въ черковъ, и като приближили до църковжтъ, Юрдану му румнъло, какво ще му се смѣжтъ хората, като върви съ сестра си, тѣй като тя още е мома, а е лѣфуска, и той ъ казалъ: „Почакай, сестро, тукъ малко: азъ ще се върнжъ до дома, и сега ще доджъ пакъ.“ Отишълъ дома, въсѣднълъ коня си и зель си сулица въ ржка, па като пристигнълъ до сестра си Мария, мушнълъ ъж съ сулицата надъ мамжтъ. Тя му уловила съ ржка сулицата, измъкнъла ъж изъ грѣдитѣ си и му кавала: „Почакай, братко, да ти утрижъ сулицата, за да не та набеджтъ хората, че си ме ти мушнълъ“, и съ скута на дрѣхата си ъж утрила отъ кръвта.

„Юрданъ забѣгнълъ тогава, а отъ раната Марийна, що се откри надъ мамата ъ отъ сулицата на брата ъ, роди се Исусъ Христосъ по духъ Божии, а Мария си останъ пакъ цѣломъдренна.

„Като чулъ Господъ, че се родилъ Исусъ Христосъ, поржчалъ подиръ 33 години да го кръстжтъ.

„Юрданъ забѣгнълъ въ далечни страни, и подиръ много врѣме, като чулъ отъ хората, какво чудо Божиено станъло съ сестра му Мария, завърнълъ се дома и молилъ сестра си да го прости. Тя му кавала: „Като се познавашъ, че си сгрѣшилъ, отрѣжи си ржката, съ която ме прободешъ, — тогасъ ще те простижъ.“ Той си отрѣзвалъ ржката, за това се и посветилъ.

„Исусъ Христосъ застъпалъ мѣстото на Бога и казалъ дяволу: „Азъ ще ти отнема умрѣлитѣ хора, за да станжтъ сичкитѣ мои.“ — „Какъ ще ги отнемешъ“ — отговорилъ му дявола — „когато азъ имамъ сговоръ съ баща ти, живитѣ да сж неговии, а умрѣлитѣ мои.“ — „Ти имашъ сговоръ за това съ баща ми, а не съ мене“ — казалъ му Исусъ. Дяволътъ нѣмало какво да стори — самъ се излѣгалъ.

„И тѣй се развалило вече съвѣмъ другарството на Бога съ дявола, което другарство траяло по между имъ осемстотинъ хиляди години отъ сътворението на свѣта до ражданието Исусъ-Христово.

„Като му отнелъ Христосъ умрѣлити хора дяволътъ тогава наговорилъ пакъ Евреити, да не го вървжтъ въ ништо. Евреити

послушали дяволътъ и вели да търсѣтъ Христа да го убиятъ. Като не могли да го намѣрѣтъ, зашто то го не познавали, подканили одного отъ неговити служители — Юдж, да имъ го прѣдаде. Юда имъ казалъ: додѣти їеди на коїе-си мѣсто съ мене, дѣто ште бѣде и Христосъ, и азъ штѣ земѣ да черпѣ съ вино апостолити заїедно съ него, штѣ сѣ искашлѣ, и обжрѣж кждѣ васъ: вий ште познаїете, че това е Христосъ, пуснѣте са, та го уловѣте.

„Юда прѣдалъ Христа, но знаїалъ, какво той ште въскрѣсне; за това отишълъ та се обѣсилъ, че като доде Христосъ да избави изъ адѣтъ мрѣтвити, съ тѣхъ заїедно и него да избави. Но додѣ Юда се обѣсилъ и отишълъ въ пѣклото, Христосъ въскрѣснѣлъ и избавилъ умрѣлити изъ него, а Юда не достигнѣлъ, — и тѣй той си останѣлъ тамъ въ пѣклото.“

Единъ не толкозъ пѣленъ вариантъ отъ тоя разказъ на печата г-нъ Дриновъ въ *Периодическо Списание на Българското Книжовно Дружество*, 1884, кн. VIII, по запискитѣ на Неща Бончова, стр. 124—126. За жалость цѣлиятъ разказъ е записанъ не съвсѣмъ сполучливо отъ устата на нѣкого, който очевидно не е владѣялъ добръ съдържанието му, но въ него намѣрваме нѣкои интересни подробности, които сѣ важни особито за опрѣдѣление отношението на българския разказъ къмъ другоземнитѣ.

Ето тоя вариантъ: „Според както приказват стари люде, дявола имал, смал ня, равна сила съ Бога, зашто Бог се допитвал до него за много работи. А отде се е вел дявола, за това ето как ми сѣ приказвале. Дядо Господ си са расхождалъ по гори и по полени, и радвалъ са наистина, но сѣ му било криво, като си немал другарец да се разговаря съ него и да прекарва времето си весело. Веднѣж като са разхождал, мернѣла му са сянката и той я викнѣлъ: „стани, друже!“ И сянката са исправила прѣд него, като чивѣкъ: но то не било чивѣкъ ами дявол. Оттугава Господ са подружил с него и дявола му станѣлъ приятел. На Господа било яко драго от приятелството на тоя другар и за това искал да награди дявола, с каквото си той поиска. Дявола поискал да си разделѣт света на половина: „земята да е моя, каже дявола, а небето нека си е твое, — па да си разделим и чивеците: ти земи живите, а мене дай мрѣтвите.“ — „Нека бѣде така; каквото ти рече“ — отговорил Господ. „Харно рекал дявола, но дай ми запис, та да е оцдравена работата.“ — Запис бил написан и даден на дявола. — Кога дядо Адам бил изгонен из рай, Бог му дал и земѣ, та да си я работи слободно. Дявола веднѣж, като се покачил на един голям камик да си обгледа около врѣс земѣта, сазрѣл Адама и баба Ева, че орѣт. Той се спуснѣлъ кам тях и извикал колак му глас: „как смеете вие да орете тая земѣ без да питате стопа-

нина? — „Та ние с негова воля ореме,“ рекле те. „Стопанин съм аз! А, вие мен не сте питали; оставете земята мирна, и отсенова никой от нас да не смее да я закача.“ Кога Бог се научил за това, то му станъло яко мъчно и тогава се попишманил, защо е дал дяволу запис. . . . Кога хората се размножиле, то дявола, заедно с грешните, мъчилъ и праведните. По тая причина Бог намислил да отнеме на дявола властъ. Виенъль Ангела, приказал му, какво мисли да прави и после го попитал, да ли може той да отнеме от дявола записката. Ангела помислил и после отговорил, че може. И така, Ангела отишъл у дявола, като чивик, и удумал са да му слугува няколко години, а тайно си имал намерение да отнеме записката. Дявола още изпръво полюбил Ангела, но, колко да бил пред него открит, сѣ си крил записа. Веднѣж те се расходиле край едно езеро, а Ангела попитал: „мож ли, да ми извадиш шпа на пясак от дъното на езерото? Ти си и по силен и по хитар от мене, и не можеш, а аз мога.“ — Е, ха да видим, рекал дявола.

„Ангела се саблякал, отведнѣж се хвърлил в водъта и тос час се показал отгоре с пясак в ръка. Дявола, за да се покаже, че не е по долеп, саблякал са, вирнъл в водъта, но досетил са, че записа му остал в пазухарника, та може да падне на ръка на другаря му, за това се върнъл от половин път, гледал, — нема нищо такова! Пак вирнъл, и пак назад, до три пъти. Най-после като се увѣрил, че другаря му нема работа с записа, отишъл слободно до самото дъно. Лесно било на дявола да потъне, но да исплува мъчничко малко, защото той е дявол, а дявола е тежак: кадя може той да се бори в пръгавинъта с Ангела? И доде са той бавил в водъта, Ангела измъкнъл записа и хвъркнъл на небото. Дявола го погнъл и догонил, когато той влизал в небото, сграбчил го с ноктите за кракъ, отравал му от стапалото къс месо, но сѣ не можал да върне Ангела, защо той бил вече при Бога. Дявола са върнъл назад, власт му пропаднала и той оттогава станъл враг Богу. Кога Ангела пристѣпил с записа пред Бога, той куцал с левия крак и оплакал са Богу, че дявола му обезобразил ногъта. „Нема нищо, рекал дядо Господ, аз шъ да направя на сичките хора така и теб не ще да е срамота. От онова време е остало да ни съ стапалата вдълбнати.“

Още прѣди да се появѣтъ горѣприведените български раскази, бѣхъ извѣстни нѣкон тѣхни подобия въ устната словесность на разнитѣ источноевропейски народи — на Руситѣ, Финитѣ и на нѣкон тюркски племена. За да може българският читателъ да ги сравни съ извѣстнитѣ до сега български варианти, ний ще приведемъ за сега само единъ расказъ — единъ украински, който е напечатанъ въ списанието *Основа* 1861, VI.

59—60 и въ нашигѣ „Малоруски прѣдания и раскази“ 88—92. (прѣвед. на нѣмски въ *Zeitschrift für deutsche Mythologie* IV. 157—158).

Сътворението и благословението на свѣта (отъ Бога и Сатанаила).

Когато Господь намислилъ да сътвори свѣта, рѣкълъ на най-стария ангелъ Сатанаила:

„Е, какъ е, архангеле мой, да отидемъ да сътворимъ свѣта!“

— „Да идеме, Боже, рѣкълъ Сатанаилъ.“

И ето ти отишли на морето; а морето едно мрачно, дѣто рѣкли, безъ дѣно. Тогавъ Господь рѣкълъ на Сатанаила:

Виждашъ ли, каже, тая бездна?

— Виждамъ, Боже.

— Иди, каже, въ тая бездна на самото дѣно, та ми донеси една шепъ пѣсѣкъ. Гледай само, като го земеши, да кажешъ за себе си: земамъ те, земльо, во име Господне.

— Добръ, Боже.

Сатанаилъ се мурнѣлъ въ бездната чакъ надъ пѣсѣка, но се разядосалъ.

„Не, каже, Боже, азъ ще прибавѣмъ и своето име: нека бжде изведнѣжъ и за твоего и за моего!“ — Зель пѣсѣка и рѣкълъ: Земамъ та, земльо, во име Господне и мое. Рѣкълъ та рѣкълъ. Дошло врѣме да извади пѣсѣка, но глей че водата му го измива; стиска си той шепата. — но дѣ можеши Бога да излѣжешъ! Щомъ излѣзълъ изъ водата, като че нѣмало пѣсѣкъ въ шепата му; водата го измила.

„Не хитрувай, Сатанаиле, каже Господь. Иди пакъ, но не прибавяй и своето име!“ — Сатанаилъ пакъ отишелъ, но дявола си е сѣ дяволъ, пакъ продумалъ: „Земамъ та, земльо, во име Господне и мое!“ и пакъ пѣсѣкъ не останѣло въ шепата му.

На третия пѣтъ вече Сатанаилъ рѣкълъ: „Земамъ те, земльо, во име Господне!“ И тогавъ чакъ можалъ да ѣ понесе, безъ да си стиска шепата: тѣй си ѣ носи на дланѣта, дано му ѣ измие водата, но направно! както си напълнилъ ржката, тѣй ѣ занесълъ до Бога.

Господь зель тоя пѣсѣкъ, трѣгнѣлъ по морето и го разсѣялъ, а Сатанаилъ си облизалъ ржката: баремъ трошичка да си учувамъ, мисли си той, а послѣ, и земя ще си направѣмъ. А Господь разсѣялъ пѣсѣка.

— Е, какво, каже, Сатанаиле, нѣма ли вече пѣсѣкъ?

— Та нѣма, Боже!

— „Тогавъ трѣба да се благослови!“ рѣкълъ Господь, и благословилъ земята на четиритѣ страни, и като ѝ благословилъ, тя захванжала да расте.

Расте земята, но и оная въ устата на дявола и тя расте и пораснжала толкова, щото и устата на дявола зела да се расчехва.

Богъ казалъ тогава: „Плювай, Сатанаиле.“ Той захванжалъ да плюва и да храчи; и дѣто плювалъ тамъ израснжли планини, а дѣто хракалъ, тамъ — скали. Ето защо и не е равна земята. Казватъ още, че кой знае до кога тия скали и планини щѣли да растятъ, да не ги били заклели Петъръ и Павелъ, та затова не растятъ.

Господь казалъ послѣ на Сатанаила: „Сега, казалъ, Сатанаиле, остава още да осветимъ земята; но нека да си расте, а ний да си починеме.

— „Добрѣ, Боже,“ рѣкълъ Сатанаилъ.

И лѣгнжли да си починятъ. Господь спи, а Сатанаилъ мисли само какъ да удави Бога, за да заграби земята. Ето ти, че го грабва и се затичва съ него кѣдѣ морето. Половинъ день тичалъ, но море нѣма, та нѣма; полунощъ станжло — и се нѣма море. — Тичалъ по четиретѣ части на свѣта — нийдѣ море не намѣрилъ; разбира се, земята вече толкова порасла, щото съ краищата си допрѣла небето, та какво ти тамъ море! Гледа той, че не може нищо да направи, занася пакъ Бога на сѣщото мѣсто и самъ лѣга при него. Полежалъ малцѣ и разбудилъ Бога:

— „Стани, каже, Боже, да осветимъ земята!“

А Богъ му казалъ!

„— Не дѣй се какъри, Сатанаиле! моята земя е осветена: азъ ъ осветихъ тѣзи нощъ на сички четире страни.“

По-голямата частъ отъ извѣстнитѣ до сега раскази съ подобно съдържание, записани у разнитѣ славянски и неславянски народи, отъ Адриатическо море до Якутската областъ, приличатъ доволно близу на българскитѣ и украинскитѣ варианти. По-рѣзки отлики забѣлѣваме само въ малорускитѣ коледни пѣсни, които разказватъ тѣй сѣщо за сътворението на свѣта. Въ една отъ тѣхъ като създатели на свѣта се явяватъ Господь и апостолитѣ Петъръ и Павелъ, които замѣняватъ тукъ дявола на горѣприведенитѣ раскази:

Как то було спрежде віка,
Зачатъе свѣта;
Вигравало синеје море;
На синьо му морі
Стојало три јавори,
На тих јаворах три крислечки.
На першому крислі
Сам Господь сидит,

На другимъ крислі
 Свѣтѣ Петро,
 На третімъ крислі
 Свѣтѣ Павло.
 Рече Господъ до свѣтото Петра:
 — Порни, Петре, на дно в море,
 Достань, Петре, жовтого піску,
 Та носіє по всему свѣту,
 Сотвори, Петре,
 Небо і землю
 Небо з звѣздами
 Землю с квітами.“ —
 Петро порнув и дна не достав
 І піску не взяв
 І свѣта не сіяв
 Не сотворивъ Петро
 Ні неба, ни землі,
 Ні неба з звѣздами,
 Ні землі з квітами,

Сжцото се повтаря и съ апостола Павла.

Порнув самъ Господъ на дно в море,
 Доставъ Господъ жовтого піску,
 Та посіяв по всьому свѣту,
 Сотворивъ самъ Господъ
 Небо і землю
 Небо з звѣздами
 Землю з квітами.

(A. Nowosielski, *Lud Ukrainski* I, 103—104). Въ друга една коледна пѣсень, записана въ Галиція, ролята на Творца играють три гълѣба:

Коли не було начало свѣта,
 Тоді не було неба ні землі,
 Анолемъ було синєє море
 А серед моря зелений явор,
 На явороньку три голобонькі,
 Три голобоньки радоньку радъят
 Радоньку радъят, якъ свѣтъ (о) сновати.
 — „То спустимось ми на дно до моря,
 Та достанемо дрібногo піску;
 Дрібниі пісочокъ посіємо ми,
 То станесъа намъ чорна землища.
 То достанемо мы золотіі каменъ,
 Золотіі каменъ посіємо ми,
 То станесъа намъ яснєє небонько
 Ясне небонько, свѣтлє сонєнько
 Свѣтлє сонєнько, ясний мїсѣачикъ
 Ясен мїсѣачикъ, ясна зірнища,
 Ясна зірнища, дрібні звїздоньки.“¹⁾

¹⁾ Ний привеждаме тазя коледка споредъ единъ варіантъ, който биде напечатанъ най-напрѣдъ отъ Новоселскій въ *Dziennik Warszawski* 1854, № 99, а послѣ прїнечатанъ отъ Колберга въ „*Rokoscie*“ I 348—349, съ забѣлжкою, че той варіантъ е записанъ отъ Вагилевича

Текстътъ на тая коледна пѣсень биде прѣведенъ на французски отъ Ходако въ „Contes des paysans et des pâtres slaves.“ (Paris 1864, 374).

Тоя родъ славянски раскази отдавна сж обърнали на себе си вниманието на славянскитѣ учени и съгласно мнѣнията, които господствувахъ между тѣхъ до скоро, тѣ (расказитѣ) се обяснявахъ като остатъци отъ дрѣвния славянски религиозенъ дуализмъ — отъ вѣрата въ Бѣлбога и Чернобога (ср. особенно *Erben*, *Báje slovanské o stvoření světa* въ *Časopise Musea Království českého* 1866, 35 и слѣд. и *Аванасіевъ*, Поэтическія воязрѣнія Славянъ на природу, 1868, т. II 458 и слѣд.).

Нѣкои сходства на горѣприведенитѣ раскази съ славянскитѣ писани апокрифи се считахъ за потвърждение на тия мнѣния, понеже и на самитѣ апокрифи славянскитѣ учени гледахъ едно врѣме, като на плодъ отъ *двоевѣрието* — като на смѣсица отъ християнството съ славянскитѣ национални вѣрвания. Че подобни раскази сжществуватъ у финскитѣ и тюркскитѣ народи, това ни най-малко не смущаваше славянскитѣ учени, които сматрахъ расказитѣ на своитѣ съплеменници за остатъци отъ първобитната славянска митология.

Съ приложението на сравнителното изучаване въ народнитѣ вѣрвания и сказания и съ появата на „теорията за заимствуваніето“ и въ славянската наука трѣбаше най-сѣтнѣ и мнѣнията на Ербена, Аванасіева и др. да срѣщнатъ възражение. Новитѣ учени захваняхъ да търсѣтъ други иностранны извори за славянскитѣ дуалистически раскази за сътвореніето на свѣта.

Въ тоя духъ най-напрѣдъ се изказа Проф. Александръ Веселовскій, който въ своето съчинение „Славянскія сказанія о Соломонѣ и Китоврасѣ“ (1872) пакѣмъ забѣлѣжи, че „записанитѣ въ Русія и България народни раскази за дуалистическото миротворение проистичатъ отъ книжнитѣ богомилски апокрифи, въ които сж се отразили источнитѣ религиозни прѣдставленія“ (op. cit. 164).

Това мнѣние за гностическото-иранско-сирийско происхождение на славянскитѣ дуалистически раскази за сътвореніето на свѣта, чрѣвъ посредството на Богомилитѣ, биде не-

надъ Диѣстръ. Въ другитѣ варианти има нѣкои отънки: *два гълъба*, а не три; *два дѣла*, намѣсто яворитѣ; *синъ камѣкъ* намѣсто *злато* и др. (Ср. *Головацкій*, Пѣсни Галицкой и Угорской Руси II, 5, изъ Сяноцкия окръгъ; *Потембля*, Объясненіе Малорусскихъ народныхъ пѣсень II, 738—739). Желателно би било да се провѣрватъ грижливо и критично разнитѣ варианти, за да се отдѣлятъ народнитѣ имъ особени отъ поправкитѣ на издателитѣ. Най-старитѣ печатни текстове на тая коледна пѣсень намѣрваме у *Шафарика* „*Slovanek Narodopis*“ 1842, 117 (съ указание на записаната отъ Вагилевича коледка, макаръ и съ нѣкои отклонения отъ текста на Новоселскій, послѣ въ „*Малѣкъ*“ XI, 56, у *Ростомарова* „Объ историч. значеніе русской нар. поэзіи“, 1843, 66. Споредъ Головацкій слѣдъ сѣка стихъ на коледкитѣ иде слѣдниятъ припѣвъ:

Подуі же, подуі, Господи,
З духомъ свѣтлимъ по землі.

казано и отъ г. Сумцова въ неговитѣ „Очерки исторіи южно-русскихъ апокрифическихъ сказаній и пѣсень“ (Кіевска Старина 1887, Юний и Юлий 255 и слѣд.). Но г. Сумцовъ не изслѣдва подробно прѣдмета и не отхвърля въ разказитѣ, които ни занимаватъ, древне-славянския религиозно-митически елементъ. Освѣтъ това г. Сумцовъ привежда въ началото на статията си (по указанията на *Reville*-а „Les religions des peuples non civilisés I. 282) единъ сѣвероамерикански разказъ: какъ разнитѣ животни по заповѣдь на „великия духъ“ извадили отъ водата частицитѣ на земята. — Г. Сумцовъ съглежда въ тоя разказъ прилики съ украинскитѣ подобни разкази, но не се натоварва съ трудната задача, да сравни обширно славянскитѣ разкази отъ тоя родъ съ иноплеменнитѣ; той се ограничава само въ това, дѣто исказва „очудване прѣдъ факта, че сѣществували толкова сходни сказания у народи, раздѣлени единъ отъ други съ грамадни пространства и които не сж влѣзвали никога въ взаимно сношение.“

Отъ неславянскитѣ учени най-напрѣдъ г. Лежé се докоснж до нашитѣ дуалистически разкази въ своята кратка, но цѣнна статия за славянската митология, напечатана най-напрѣдъ въ *Revue historique des religions*, а послѣ въ *Nouvelles études slaves* 2-me serie.

Г. Лежé въобще не е съгласенъ съ идентѣ на Ербена за първобитния славянски дуализмъ, който билъ се ужъ отразилъ, споредъ мнѣнието на ческия ученъ, между друго и въ занимающитѣ насъ сказания. — По поводъ на тия послѣднитѣ Г. Лежé казва слѣднѣото: „Ученията ориенталистъ, г. Joseph Deremberg, ме увѣрява, че по-голѣмата частъ отъ тоя разказъ трѣба да се търси въ *Мидраша*, т. е. въ легендарнитѣ тълкувания, които народното (?) въображение е придавало къмъ свещенния текстъ (на библията). За жалость текстътъ на *Мидраша* е достъпенъ поне за сега само на хебреиститѣ по професия. Излѣзва по такъвъ начинъ, че легендитѣ, на които се основава Ербенъ, сж отъ семитическо, християнско или манихейско происхождение, а никакъ не *славянско*.“ (op. cit. 200—201).

За жалость г. Дерамбергъ и до сега още не е указалъ въ печата, кои сж тия разкази въ *Мидраша*, паралелни на нашитѣ, при сичко, че ний го прѣдизвикахме прѣмо въ *Melusine* 1888, № 10. Въ прѣводитѣ изъ талмудската книжнина, (въ това число е и *Мидрашъ*), които се явяватъ на по-достъпнитѣ езици, ний не срѣщаме нищо подобно на нашитѣ легенди.

Слѣдъ г. Лежé на славянскитѣ разкази за сътворението на свѣта обърна внимание францускиятъ американистъ *De Charencey* въ своята брошура: „*Une légende cosmogonique*“ (Havre, imprimerie Lepelletier, 1884). Окава се, че на тоя ученъ сж били

известни горѣприведената галицка коледна пѣсень за гължитѣ, галицкиятъ вариантъ на дуалистическата легенда и откъслеъкъ отъ славянската апокрифна книга за Бога и Сатана на Тивернадското езеро, приведена отъ г. Пыпина въ неговата „История на Славянскитѣ литератури“, въ главата за Българитѣ, по която причина г. De Charencey ѝ нарича „българска легенда.“ Тия славянски сказания френскиятъ американистъ ги съпоставя съ доста значително число легенди отъ стария и новия свѣтъ, като се установява особено на погулскитѣ и американскитѣ раскази.

Г. De Charencey раздѣля сички тия сказания на три кръга

1) *континентална версия*, распространена както по стария, тъй и по новия свѣтъ и въ която се представя земята, като извадена изъ морето отъ нѣкое вѣодушевно сѣщество (четвероного или птица);

2) *островна версия*, свойствена на Япония и на Полинезскитѣ острови, въ която Богъ самъ изважда свѣта изъ водата, като нѣкоя риба, съ рибарски уредъ или съ тояжка;

3) *Индийска или смѣсена версия*, която се е образувала отъ спояванието на двѣтѣ прѣдидущи.

Г. De Charencey счита островната версия за най-стара.¹⁾

Славянскитѣ раскази той причислява къмъ континенталнитѣ. Въ 1888 г. ний помѣстихме въ френското фолклорно списание „Mélusine“ (№ № 9 и 10) първата тукъ приведена българска легенда, и ѝ придружихме съ нѣколко обяснения, въ които се опитахме, да разгледаме подробно, макаръ и стѣгнато, състава на българската дуалистическа легенда, като се потрудохме да покажемъ както нейната прилика съ други подобни раскази, тъй сѣщо и нейнитѣ отличия. Ний прѣдполагахме, че основата ѝ е проиалѣзла въ Азия, на брѣговетѣ на Индийския океанъ, че послѣ се е измѣнила въ Вавилонската и Иранската срѣда, до като е приела съ малки видоизмѣнения тоя видъ, подъ който тя се е распространявала посредствомъ манихействующитѣ проповѣдници по сѣверна Азия и источна Европа.

Въ 1889 г. Мочульскій напечата въ „Русскій филологическій вѣстникъ“ една интересна въ много отношения статия: „За мнимия дуализмъ въ славянската митология“, дѣто подложи на скептическа критика общитѣ положения за съществуванieto на дуализма въ славянската племенна митология. Дуалистичнитѣ елементи, които се съглеждатъ въ разнитѣ сръднѣвѣковни славянски повѣрици и въ сегашната устна словесностъ, г. Мочульскій ги изважда отъ иноплеменни извори, прѣимущественно

¹⁾ Главата за тая версия е слабо обработена въ брошурата на френския ученъ.

ирански. За жалость г. Мочульскій малко се е сврълъ, да изучи самостоятелно источнитѣ племенни вѣри и гностицизма и въ развръзъ съ основнитѣ общи положения, които ни дава сравнително-историческото изслѣдване на религиитѣ, приписва на първобитнитѣ Славяни на мѣсто дуализмъ — *монотеизмъ*. — При сичко това отрицателната критика на г. Мочульскій и неговитѣ съображения за происхождението на устнитѣ славянски дуалистически легенди отъ писанитѣ, напити съ ирански идеи апокрифи, сж по нашето мнѣние слабо основани.¹⁾

Въ послѣдне врѣме г. Александръ Веселовскій посвети на нашитѣ легенди двѣ специални монографии: „*Дуалистическія повѣрія о мірозданіи*“ (Разысканія въ области русскаго духовнаго стиха XI—XVII, 1889, XI, 1—116) и „*Еще по вопросу о дуалистическихъ космогоніяхъ*“ (Разысканія и проч. XVIII—XXIV, 1891, XX, 105—136; най-напрѣдъ въ „*Этнографическое обозрѣніе*“).

Въ първата отъ тѣзи монографии г. Веселовскій силно отстъпва отъ своето прѣдишно мнѣние за иранско-гностическия происходъ на славянскитѣ дуалистични легенди и се приближава къмъ мнѣнието на финландския ученъ Юлианъ Кронъ (I. Kron, *Finska litteraturens historia*), именно, че основата на тия сказания е била изработена отъ фино-маджарскитѣ или урало-алтайскитѣ племена. (Разысканія XI, 4). Г. Веселовскій не е съгласенъ съ г. Крона само въ подробноститѣ, но напоконъ допуска, че е възможно, гностицизмътъ да е повлиялъ на тия фински легенди по пѣтя имъ къмъ югъ, значи къмъ Славянитѣ, и обратно — отъ югъ къмъ сѣверъ, отъ Славянитѣ къмъ Финитѣ и Урало-Алтайцитѣ.

За жалость г. Веселовскій исказва послѣднѣното прѣдположение малко тъмно.²⁾ Освѣтъ това той не се е опиталъ да покаже, колкото и да е нагледно, слѣдитѣ отъ това двойно дви-

¹⁾ Една отъ най-слабитѣ страни на науката въ Руссія е въобще отсъствието на надлежното внимание къмъ най-новитѣ изслѣдвания на западнитѣ учени въ областта на религиозната еволюция.

²⁾ Като указва на двѣтѣ теории за обяснението на приликитѣ въ повѣрицитѣ и сказанията на разнитѣ народи — теорията на общитѣ основи и теорията на заемането, и слѣдъ като забѣлѣзва, че ни една отъ тѣхъ не е приложима „въ отдѣлности“, г. Веселовскій казва: „теорията на „заемането“ прѣдизвиква теорията на основитѣ и наопаки; анализътъ на сѣкавъ фактъ отъ областъ на *Folklor*-а трѣба да се обраца еднакво и на тая и на онаа страна на въпроса, понеже е възможно, взаимното обращение на митовѣтѣ, сказкиѣ, лѣсенитѣ да се е повтаряло не веднажъ, а сѣка пѣтъ подъ нови условия, както въ срѣдата, която ги усвоява, тъй и въ усвояения материалъ.

„Германскитѣ епически мотиви сж вѣзали въ основата на французскитѣ *chansons de geste*, а сж прѣмивали рѣката Райнъ, като рицарски и феодални поеми. Намѣсто тая окраска (каква?) азъ прѣдполагамъ християнско-богоямиска въ тия легенди, които сж ни дошли на югъ отъ сѣверъ, и наизъ отъ ново сж се обърнали къмъ сѣверъ, като сж издържани единъ отъ тия кръговъртежи, които тукъ е мѣчно да се прослѣдятъ, но които изслѣдвачътъ е длъженъ да има винаги на око, като възможи.“ (Разысканія XI, 115—116).

жение споредъ вариантите, които имаме на лице, слѣди които би трѣбало да се видѣтъ, ако бѣ самото движение съществуващо.

Изслѣдванието на г. Веселовскій прѣдизвика между другото и слѣдната забѣлѣжка отъ страна на рецензента на „Русская мысль“ (1890, Юлий), именно, че може би въ дуалистическите легенди на разнитѣ народи да имаме работа съ самостоятелно зачеване на едно и също прѣдставление въ разни отдѣлени една отъ друга етнически сфери, и че, може би, дуализмътъ да е едно отъ стѣпалата на религиозния развой у много народи.¹⁾

Тая забѣлѣжка и набраниятъ, кое нощъ и неизвѣстенъ, кое пропуснахъ въ първото му изслѣдване материялъ, заставихъ г. Веселовскій да напише втората си монография по нашия прѣдметъ: „*Еще о дуалистическихъ космогоніяхъ*“, дѣто между другото е обърнато внимание и на космогоническите легенди на американските народи, които споредъ г. Веселовскій може да се земѣтъ за дуалистически и да се сравнятъ съ старосвѣтските легенди, що съставихъ прѣдмета на първата му студия. Въ това си ново изслѣдваніе учениятъ Петербургскі академикъ се отказва почти отъ „Финската теория“, къмъ която той бѣ се присъединилъ въ първата си монография.

Като излага една задкавказка, сванетска легенда (ще забѣлѣжимъ тукъ а ргоросъ, че тя е поразително сходна съ българската), г. Веселовскій казва: „сванетската космогоническа легенда не ни изкарва изъ границите на нейното отъ насъ прѣдположено географическо разпространение въ Европа; нейните християнски мотиви не принасятъ нищичко ново за рѣшеніето на въпроса: кое етническо-религиозно вѣрваніе е имало въ основата на сказаніето за двамата братия — творци, Бога и Сатанаила.²⁾ Азъ прѣдполагахъ, че то не е арийско, а тюркско-финско; това възвѣрвѣние бихъ могли да укрѣпимъ финските (въ широка смисълъ) и тюркските варианти на космогоническата легенда, нъ които още не се съглежда влияніето на християнството (богомилството). Такива варианти азъ не знамъ; моятъ опитъ, да раскрижъ (?) дуалистическите течения въ космогонията на Калевала бѣхъ внушени отъ убѣждението, че ду-

¹⁾ Ний по-нататѣкъ ще говоримъ доста обширно по тоя въпросъ; тукъ ще забѣлѣжимъ само, че дуализмътъ не само е можела да бѣде, а е билъ дѣйствително такова прѣходно станало навредъ; по въпросътъ е за качеството и количеството на дуализма. Друго нѣщо сж напр. дуалистическите черти, които се сръцатъ въ сѣчките митологии, дѣто се разказва за борбата на боговетъ и пакъ друго е — катехизуваніята, послѣдователно и въ най-малките дребули прокарваніята дуализмъ на Зендавеста и др. ирански книги.

²⁾ Ний ще покажемъ по-надолу, до колко задкавказките варианти отъ легендата за дуалистичното миротворение могатъ да прѣсѣятъ свѣтлина върху въпроса за областта, дѣто тая легенда е приела формата, съ които тя е прѣминавала между славянитѣ.

Впрочемъ г. Веселовскому не бѣ извѣстенъ вториятъ български вариантъ, напечатанъ отъ г. Дринова.

алиамътъ на известнитъ намъ легенди за сътворението на свѣта не бива да се обяснява изключително съ иранскитъ прѣдставления, които сж се обявили въ историческитъ форми на богомилството.¹⁾

Г. Веселовскій намѣрва „косвенно потвърждение на това мнѣние въ прѣдставленията на сѣверо-американскитъ Хурони, Ирокези и Алгонквины за двамата братя — демиураи, прѣдставителитъ на доброто и злото начало,“ и слѣдъ това излага американскитъ легенди, които той счита почти за тѣждественни съ финскитъ, тюркскитъ и славянскитъ.

Нашиятъ авторъ впрочемъ не прави отъ това прѣдположено сходство никакво рѣшително заключение, а само заявява, че неговото „обяснение на славянския, финско-тюрския и американския дуалистически митъ често го е докарвало до мисълта, която искава и рецензентътъ на „Русская мысль,“ — именно, че ний имаме, може би, тукъ работа съ самостоятелно зарожение на едно и също прѣдставление въ равни етнически сфери, които не сж се допирали никога... Да се докаже това въ отношение на анализувания отъ насъ космогонически митъ — това е работа на нѣкой бѣдъщи изслѣдвателъ; до сега азъ не се рѣшихъ да искажа това прѣдположение, едно, защото най-напрѣдъ въпросътъ за самоваражданieto може да се постави само въ тоя случай, когато бѣде рѣшенъ отрицателно другиятъ: че е невъзможно, да сж съобщавали помежду си още много отъ рано, въ прѣдисторическо врѣме, тия човѣшки маси, които сж занесли напр. въ Мексико издѣлия отъ нефритъ, който не се намѣрва въ Америка; защо не и откъслѣци отъ мита?“ и т. н. (Разыскания XX, 123).

По такъвъ начинъ г. Веселовскій се отказва собствено отъ опита, да обясни теоретически еволюцията на дуалистическитъ повѣрiя, които сж го занимавали, — макаръ и да е натрупалъ едно огромно количество матерiали, въ което количество, за пълнота липсватъ само индустанскитъ и сиро-месо-потамскитъ, наистина много важни сказания, както ний ще се помѣчимъ, да докажемъ по-нататѣкъ.

Ний мислимъ обаче, че тоя отрицателенъ въ теоретическо отношение резултатъ на г. Веселовското изслѣдвание се дължи освѣнъ на липсването на току що поменатитъ индустански и сиро-месо-потамски легенди, още и на недостатъчната строгость въ неговата метода.

Сравнителното изслѣдвание на сказанията трѣба да има прѣдъ видъ не само сходството на основитъ имъ, а и сходството и различието на подробноститъ имъ.

¹⁾ Разыскания и пр. XX. 117.

Освѣтъ това въ въпроса за първоначалната родина на нѣкое извѣстно сказание и за видоизмѣненіята, които то е получило въ своето движение по разнитѣ страни, трѣба да се обърне особено внимание и на развитѣ битови условия, като начнемъ отъ географическитѣ. Само по такъвъ начинъ ний можемъ да опрѣдѣлимъ генезиса на сказанията, които намѣрваме у разнитѣ народи, и да докажемъ тѣхното истинско роднинство, а тъй също и да отдѣлимъ туземнитѣ въ извѣстна страна сказания отъ заетитѣ.

Ако съ такива методически приеми ний се обърнемъ къмъ разказитѣ на финската Калевала и къмъ американскитѣ, които г. Веселовскій е разгледвалъ, то ний ще видимъ, че тия разкази трѣба да се отдѣлятъ съвършено отъ дуалистическитѣ легенди, които — като захванемъ съ българскитѣ, та свършимъ съ сибирскитѣ, турскитѣ и якутскитѣ, — прѣдставятъ наистина една челядь, която трѣба непременно да е произлѣзала отъ единъ общъ праотецъ.

Общата основа въ разказитѣ отъ това семейство е тая: *сзперничество на двѣ божественни лица при мироздаването, отъ които едното прсважда другото въ водата, да донесе частъ отъ материята за създаването на сушата.*

Въ разказитѣ на Калевала нѣма собствено такава фабула.¹⁾ Въ разказитѣ за творчеството на Вейнемейнена и Илмеринена нѣма сзперничество, и послѣ тѣ създаватъ една чудесна воденица (Самно), а не суша, при което Илмериненъ работи по заповѣдь на Вейнемейнена *честно* и безъ да мисли, да го излже нѣкакъ, както напр. Сатанаилъ въ българскитѣ, украинскитѣ и пр. разкази.

Въ 37-та руна, която г. Веселовскій сближава съ една алтайска приказка, прилична по сжщество съ славянскитѣ, има само едно сходство съ тия: дѣто Илмериненъ изнажда отъ *морето* веществото за творението, по това вещество е злато и сребро, а прѣдметътъ на самото творение е една *жена*, която Илмериненъ иска да си има на мѣстото на друга една, която билъ изгубилъ, т. е. съвсѣмъ различенъ отъ прѣдмета на тюрскитѣ и славянскитѣ приказки.

Процесътъ на творението — (*кование*) е тъй също съвсѣмъ други.

„Мурганието“ (ныряніе) на морското дѣно, въ други единъ епизодъ на Калевала, на което „мурганіе“ г. Веселовскій настоява, тъй също нѣма нищо общо съ творението на Сатанаила. Въ Калевала „една синя патка, по заповѣдь на Вейнемейнена, се

¹⁾ Считаме за нужно да прѣдупрѣдимъ, че една строго научна операция съ Калевалата е невъзможна повече тая финска поема не е изказвалъ цѣненъ суровъ материалъ, а е сборникъ отъ разни отдѣлни сказания, събрани на разни мѣста и съставена отъ Льюнрота.

спуща въ морето, за да донесе отъ тамъ сълзитѣ на вѣщия пѣвецъ и демиургъ.“ (Разысканія XI 108—109).

Такива „мургания“ може да се намѣрѣтъ съ десетки въ равни приказки, които нѣматъ нищо общо съ дуалистическите легенди за сътворението на свѣта.

Макаръ стрѣлението на разноегледия Лапландецъ върху Вейнимейнена и да прѣдставя даже въ обработката на Лѣнрота остатъкъ отъ космогонически дуализъмъ, то това сѣ пакъ си остава безъ аналогия съ подробноститѣ на славянскитѣ раскази за Бога и Сатанайла.

Примѣри отъ подобни стрѣлби сж тѣй сжщо многобройни въ сѣкакви, съвършено различни една отъ друга приказки и митологии.

Въ нѣколко сѣвероамерикански прѣдания за сътворението на свѣта има повечко сходство съ славянскитѣ дуалистични легенди, но сѣ пакъ и тия прѣдания трѣба да се поставѣтъ въ реда на съвсѣмъ независимитѣ раскази.

Въ други нѣкои отъ сѣвероамериканскитѣ прѣдания наистина се говори за сътворението на свѣта отъ вещество, получено чрѣзъ „мурганіе“, но собствено и тукъ нѣма нищо дуалистическо. Тѣй напр. Такуллий въ английска Колумбия расказва, че най-напрѣдъ на свѣта сжществували само водата и мускусната мишка. Послѣдната се пушала на дъното на водата да си търси храна и напълвала тамъ устата си съ тиня. Животното исплювало тая тиня и така, малко по малко, се образувалъ единъ островъ, който, като се расширилъ, образувалъ земята, т. е. *сушата*.¹⁾

Тукъ, разбира се, ние намѣрваме нѣкои черти, познати намъ отъ славянскитѣ легенди, но самата легенда, а особено дуалистическото съперничество на демиуржитѣ — това не намѣрваме.

Тѣй сжщо трѣба да се признае отдѣлността на славянскитѣ и другитѣ тѣмъ подобни американски раскази и легенди отъ тия, които г. De Charencey нарича *островни*. Тия послѣднитѣ, въ които Богъ изважда земята (готовитѣ острови) изъ водата, като риба съ въдица,²⁾ нѣматъ въ себе си нищо дуалистично и нито по фабулата си, нито по подробноститѣ си не прѣдставятъ нѣщо подобно на познатитѣ намъ славянски легенди.

По-големата частъ отъ американскитѣ легенди не съдържатъ тѣй сжщо никакъвъ дуализъмъ, особито въ смисълъ на съперничество между демиуржитѣ, — и фабулитѣ имъ сж съвършено различни отъ фабулитѣ на славянскитѣ раскази, тѣй щото тѣ собствено иматъ само слѣднитѣ двѣ черти общи

¹⁾ Andrew Lang, Myth, ritual and religion I. 191—192; idem La Mythologie, trad. p. L. Parmentier 164.

²⁾ De Charencey. op. cit. 36—42.

съ славянскитѣ: мурганието на извѣстно сжщество въ водата и добиванieto на частицитѣ отъ тамъ, отъ които се образува послѣ сушата; т. е. черти, които сж съвсѣмъ недостатѣчни за установлението на генетическата свѣрака между американскитѣ и славянскитѣ раскази.

Американскитѣ легенди, които резюмиратъ Вайтцъ, Ревиль и Лангъ споредъ материалитѣ, които сж имъ били доставени отъ разни пътешественици, се свеждатъ на слѣдното: въ началото на свѣта, когато творецътъ (който различно се прѣдставя въ разнитѣ племена) се намѣрвалъ надъ водата, заповѣдалъ на разнитѣ животни (значи, които сжществували съвмѣстно съ него), да донесжтъ отъ дѣното на водата частицитѣ на земята. Бобърътъ се спуща на дѣното, но не сполучва. Мускусната мишка напротивъ донася едно зърно земя, отъ което творецътъ съ духание направя сушата.¹⁾

De Charencey привежда нѣколко по-развити легенди, събрани отъ разнитѣ племена на Канада и брѣговетѣ на рѣка Лаврентий. Споредъ тия легенди прѣди създаванието на земята (сушата) сичко било покрито съ вода. Творецътъ (когото нѣкои племена считатъ за свой праотецъ и го наричатъ Великъ Заякъ, макаръ и да си го прѣдставятъ въ човѣшки видъ)²⁾ плавалъ по водата заедно съ разни животни на единъ голѣмъ салъ. Великиятъ Заякъ искалъ да спре сала на нѣщо твърдо, но не съгледалъ на водата нищо друго освѣнъ лебеди и други птици, и напоконъ проводилъ единъ бобъръ на дѣното на водата, да донесе отъ тамъ земя. Бобърътъ се подвоумилъ, но послѣ се съгласилъ, мурнжлъ се въ водата и дълго врѣме не се явилъ, най сетнѣ исплавалъ почти мъртавъ, безъ движение.

Другитѣ животни прѣтърсили опаската му, но не намѣрили нищо. Сжщото се повторило и съ видрата. Тогавя прѣдложила мускусната мишка своитѣ услуги. Три пжти се мургала безуспѣшно, но подиръ четвъртия опитъ животнитѣ намѣрили между ноктитѣ ѣ едно дребно зърнце пѣськъ. Великиятъ Заякъ хвърлилъ това зърно на сала и то захванжло да расте. Когато станжло колкото една планина, Великиятъ Заякъ рѣкълъ да го обиколи, но планината сѣ растѣла и растѣла. Тогавя той заповѣдалъ на лесицата да изходи сушата. Лесицата отишла, върнала се и казала, че сушата е доста голѣма вече, за да може да храни и държи сичкитѣ животни. Великиятъ Заякъ намѣрилъ обаче, че сушата не е още доста

¹⁾ Waitz, *Anthropologie der Naturvölker* III. 183—184. Reville. *Les religions des peuples non civilisés* I. 282. A. Lang, *Myth, Ritual and Religion* I. 182.

²⁾ De Charencey казва, че името на тоя Великъ Заякъ: Manibojo, Nanabojon, Michabo, Messon значало: Великъ-бѣлъ, Великъ-бѣлскавъ. Това обяснение дава и Brinton (*The myths of the new world* 165, New-York 1868), отъ когото се е взелъ De Charencey.

голѣма и захванжлъ пакъ да ѣ обикаля, за да ѣ увеличи, та и до днесъ сѣ ѣ обикаля. И до сега когато Алгоквинцитѣ чуужтъ звукове въ гората, казватъ че Великиятъ Заякъ уголѣмява земята.¹⁾

Въ тия раскази тѣй сжщо нѣма нищо подобно на дуализма въ славянскитѣ и тюркскитѣ космогонически легенди, даже *два дѣйствующи* лица не сж прѣдставени въ тѣхъ.

Ний притежаваме още една сѣвероамериканска (ирокево-хуронска) космогоническа легенда, на която г. Веселовскій специално се останавлива, като ѣ туря въ свѣрка съ славянскитѣ и тюркскитѣ дуалистически легенди за сътворението на свѣта.²⁾ Въ тая легенда, напечатана въ *The Journal of american folk-lore I* (1888) 180—183 (въ скаванията на *Horatio Hale — Huron Folk-lore*) ний срѣщаме и епизода за добиванieto на земнитѣ частици отъ водата, но той е вмѣстенъ въ фабулата на една съвършено особита тема:

Отъ небето иде една божественна жена и двѣ птици ѣ държатъ надъ водата. Тия двѣ птици послѣ викатъ на помощъ разни други животни, отъ които костенурката се съгласява да земе богинята на гърба си и послѣ испраца разни животни на дѣното на водата, да донесжтъ отъ тамъ земя. Отъ тая земя, която богинята разложила около костенурката, се образувала сушата. Слѣдъ туй жената родила два близняка — единиятъ добръ, другиятъ зълъ, отъ които послѣдниятъ пробилъ слабинитѣ на майка си и станжлъ така причина на нейната смъртъ. Отъ тѣлото на жената израсли полезнитѣ за човѣка растения, а слѣдъ туй единиятъ отъ близнацитѣ създадъ полезнитѣ за човѣка прѣдмети, а другиятъ — врѣднитѣ.

Очевидно е, че мурганието въ водата за земя е тукъ епизодъ притуренъ. Самата основа на легендата, макаръ и краятъ ѣ да е дуалистиченъ, нѣма нищо общо съ славянскитѣ и другитѣ тѣмъ подобни легенди за Бога и Сатанаила.

Ако за прѣдходнитѣ американски легенди може да се каже, че въ тѣхъ има мургание за суша но *нѣма дуализмъ*, то за тая може да се каже, че въ неѣ има дуализмъ, но той е изразенъ и поставенъ съвсѣмъ инакъ, а не като въ дуалистическитѣ легенди на стария свѣтъ — и за това сичкитѣ тия американски легенди не можтъ да иматъ никаква генетическа свѣзка съ тия послѣднитѣ.

Ако съпоставимъ разнитѣ горѣналожени космогонически легенди съ битовата обстановка на племената, между които тѣ

¹⁾ De Charencey, op. l. 10—12 изъ Nicolas Perrot, *mémoire sur les mœurs costumes et religions des sauvages de l'Amérique septentrionale*, publié par le R. P. Taillan (Leipzig et Paris, 1864) ch. I. p. 3 et 5.

Другитѣ варианти отъ това сказание у De Charencey, 20—21, 24—25.

²⁾ *Веселовскій*, Разсказанія XX, 118—120.

сж записани, ний ще видимъ, че океаническиятъ характеръ въ легендитѣ на островнитѣ жители отъ Тихия океанъ, на Японцитѣ и Полинезитѣ напълно отговаря на океаническата география на мѣстожителствата на тия народи и за това тия легенди сж могли напълно да възникнатъ между самитѣ тѣхъ.

Сжщото трѣба да се каже и за легендитѣ на сѣвероамериканскитѣ племена, които несъмнѣнно сж живѣли на бреговетѣ на океана, а и до сега живѣятъ въ една богата съ води областъ — между великитѣ езера и Худсоновия заливъ. Съвсѣмъ отъ други видъ е географическата обстановка на Славянитѣ и тюркскитѣ племена, — които образуватъ *континентални* народи. — Океаническиятъ космогонии, които се срѣщатъ у тѣхъ, трѣба да бждатъ непрѣмнѣнно отъ чуждо потекло, а напротивъ приликата на тия космогонии — не само въ основата, но и въ подробноститѣ, говори въ полза на прѣдположението, че дуалистическитѣ легенди на Славянитѣ и Турцитѣ — отъ България до Якутската областъ — трѣба да сж проналѣзали отъ единъ изворъ.

Нека се опитаме да опрѣдѣлимъ тоя изворъ.

II.

Въ древния Иранъ липсватъ фабули за сътворението на свѣта, подобни на славянскитѣ и тюркскитѣ. — Континенталниятъ характеръ на иранскитѣ космогонии. — Възможно е да сж прѣминали отъ Иранцитѣ у Славянитѣ и Турцитѣ само нѣкои общи дуалистически идеи и раскази за сътворението на свѣта. — Възможностъ на иранско-дуалистическата окраска въ океаническия космогонически расказъ, който е възникналъ отвъдъ Ирана. Примери отъ такива раскази въ индийската книжнина и народна словесностъ. — Възможно е, подобенъ нѣкой расказъ да е прѣминалъ отъ Индия въ областта на иранското влияние чрезъ посредството на Халдеитѣ: океанизмътъ въ халдейско-семитическитѣ космогонии. — Отъ смѣсването на иранския дуализмъ съ халдейския океанизмъ се е образувала фабулата въ славянскитѣ и тюркскитѣ дуалистични раскази за сътворението на свѣта. Увеличеното значение на Аримана въ ирано-халдейската система на Церванитѣ. — Обработката на ирано-халдейскитѣ космогонически прѣдставления въ ученията на Гностицитѣ и Манихейтѣ. — Антропо-зооморфически раскази въ новитѣ религиозни учения отъ III—VI вѣкъ подиръ Р. Хр.

Ний видѣхме че нѣкои изслѣдвачи обяснявахъ славянскитѣ дуалистически легенди за сътворението на свѣта отъ влиянието на иранскитѣ прѣдставления. Това мнѣние бѣше изразено обаче само на това основание, че Иранъ е класическата страна на религиозния дуализмъ, а тѣй сжщо и за това, че славянското богومилство, чието влияние върху народнитѣ легенди е мжчно да не се признае, е било въ генетическа свръзка съ ерменското павликянство, а това послѣдното съ иранското манихейство.

Обаче свещенната книжнина на прѣдмюсюлманския Иранъ не ни прѣдставя нищо подобно на фабулата въ славянскитѣ или тюркскитѣ раскази за сътворението на земята отъ Бога и Сатанайла, макаръ и да съдържа разни дуалистически идеи и образи, които сж прѣминали и въ устната словѣсностъ даже на нѣкои по-западни отъ Славянитѣ европейски народи. Освѣтъ

това Иранъ е континентална страна, особито сѣверо-источниятъ Иранъ, дѣто се е образувала основата на свещенната иранска книжнина, та по тая причина тамъ не е можало да се родѣтъ легенди съ океанически характеръ.

Зендавестата се е упазила въ много непълненъ видъ и вѣроятно за това ний не намѣрваме въ нея ни единъ свързанъ космогонически расказъ, а само откъслечни спомени за сътворението на разнитѣ прѣдмети ту отъ Ормузда, ту отъ Аримана.

Най-много такива спомени съдържатъ първитѣ глави отъ запазенитѣ до сега части на Авестата — познати подъ името *Вендидадъ*: тъй напр. въ първата глава на тая книга Ормуздъ (собствено Ахура-Маада) изброява тия страни, които билъ създавалъ за прѣбивание на тѣлесния миръ, и противницитѣ на тия страни, които създавалъ послѣдователно Ариманъ (Ангро-Майньюс). Между тия противници срѣщаме както природни явления: като зима и студъ въобще, градъ, опасна жегга, тъй и животни, истински и баснословни: като рѣченъ змей, насѣкоми врѣдни за биковетѣ, грабливи звѣрове и гривливи насѣкоми, а най-сетнѣ и грѣхове: невѣрни смѣтки, поклонение на лъжовни богове, погребвание на мъртвитѣ въ земята, невѣрие, изгаряние на мъртвитѣ и пр.¹⁾

Освѣтъ тоя расказъ въ *Зендавеста* срѣщаме само откъслечни показалци: мимоходомъ Ормуздъ се нарича творецъ на звѣздитѣ и мѣсеца,²⁾ на водата и растенията,³⁾ на хората,⁴⁾ кучетата,⁵⁾ на разни същества, които живѣятъ на земята и надъ земята, въ водата, въздуха и пр.⁶⁾

Наредъ съ славословията, въ които Ормуздъ блѣщи като творецъ на разнитѣ божествени и благодѣтелни за човѣка същества, се описва въ *Зендавеста* Ариманъ, като творецъ на злитѣ демони, носителитѣ на материалнитѣ и нравствено-религиознитѣ бѣди.⁷⁾

Въ по-новата иранска свещенна книга — *Бундехешъ* (творение), редакцията на която принадлежи вече на Сасанидскитѣ врѣмена, срѣщаме единъ свързанъ расказъ за сътворението на свѣта.

Макаръ и да сж очевидни въ нея слѣдитѣ отъ влиянието на халдейскитѣ океанически раскази, космогонията на *Бундехешъ* е запазила въ основата си континенталния характеръ много повече, отъ колкото напр. библическата космогония. Но при

¹⁾ Vendidad, Fargard I Avesta, trad. par C. de Harlez, 7—12.

²⁾ Yagna, I. XI—34.

³⁾ Yagna, IV. XXI—48.

⁴⁾ Vispered XIII, 11.

⁵⁾ Vendidad XIII, 6.

⁶⁾ Khordū Avesta, Yasht XV.

⁷⁾ Yagna IX. 8, Vendidad III, XXII, 72—74 и пр. и пр.

това съхранение на стария ирански характеръ, космогонията на Бундехешъ вече е видоизмѣнила прѣдишния ирански дуализмъ, като е дала на Аримана по-подчинено положение. Знаятъ Богъ толкова създава самостоятелно, колкото и разваля (и то само въ извѣстно врѣме) създаванията на добрия Ормуздъ.

Споредъ Бундехешъ Ормуздъ и Ариманъ съществували раздѣлени единъ отъ други съ едно пусто пространство, което нѣкои наричатъ пъздухъ.

Ормуздъ, като всевъдущъ, знаеялъ, че Ариманъ съществува и че той измисля само пакости, та за това си създава невидими същества, които могатъ да му бждатъ полезни. И 3000 години живеѣли тѣ безъ материално проявление. Ариманъ, по невѣдение, не знаеялъ нищо за съществуването на Ормузда, и като излѣзълъ изъ дълбочинитѣ, отишелъ въ свѣта. Като съгледалъ Ормуздовия свѣтъ, той се затекълъ да убие твореца му, отъ желание да убива. Като видѣлъ обаче храбростта, побѣдоносѣта и силата на създаденитѣ отъ Ормузда духове, той пакъ побѣгналъ въ мрака и създава много демони, (Daeva и Druja), жедни за смъртъ същества, и излѣзълъ да се бие. Когато Ормуздъ видѣлъ създаванията на Аримана, ужасни, вонѣщи, грозни — тѣ му се сторили, че сж недостойни за похвала; напроотивъ, когато Ариманъ съврѣлъ творенията на Ормузда, той ги намѣрилъ достойни за похвала, и похвалилъ творчеството на Ормузда.

Макаръ Ормуздъ и да знаеялъ, какъвъ ще бжде резултатътъ на неговитѣ дѣйствия, се пакъ отишелъ да посрѣщне Аримана, прѣдложилъ му да се примирижтъ и му рѣкълъ: „Аримане, помагай на моитѣ създавания, въхвалявай ги, и за награда на това и твоитѣ създавания ще бждатъ безсмъртни, неизмѣнни, безъ гласъ и безъ зловоние.“ Ариманъ отговаря отрицателно на Ормуздовитѣ прѣдложения и обявява вѣчна война на създаванията му. Той постъпалъ тѣй, защото мислялъ, че Ормуздъ е безсиленъ и че само по тая причина му прѣдлага миръ. А всевъдущиятъ Ормуздъ знаеялъ сичко: ако азъ не опрѣдѣляхъ врѣмето, кога да се сбиемъ, той може да зароби моитѣ създавания и да ги усвои. За това Ормуздъ рѣкълъ на Аримана: „опрѣдѣли врѣмето за борбата, нека бжде 9000 години;“ той знаеялъ именно, че като се опрѣдѣли врѣмето, Ариманъ ще се обезсили. Ариманъ, не знаящъ бждещето, останалъ доволенъ отъ тоя договоръ. Всевъдущиятъ Ормуздъ знаеялъ, че отъ тия 9000 години 3000 ще изминжтъ по неговата воля, други 3000 — смѣсено по волята на Ормузда и Аримана, а послѣднитѣ 3000 години Ариманъ ще бжде безсиленъ и ще се държи на страна отъ творенията на Ормузда. Слѣдъ това Ормуздъ казалъ една молитва (Ahuna vaîrua — и пр. „както Господъ рече“ и пр.), която се състои отъ 21 думи и показалъ на Аримана края на своята побѣда, Ари-

мановото безсилие, упадъка на Демонитѣ, въскръсванието (на мъртвитѣ) и бждщия животъ, прѣкротяванието на сѣка борба противъ доброто творение.

Ариманъ, като узналъ своята немощъ и съсипията на демонитѣ, много се нажалилъ и падналъ навадъ въ мрака. . . . Ормуздъ сътворилъ въ врѣмето на Аримановата тѣга много създания; най-напрѣдъ сътворилъ Воху-мано (единъ духъ), който гледа да се распространяватъ Ормуздовитѣ създания. — Ариманъ създаде отъ начало Митаохта и послѣ Акомано (демонъ). Ормуздъ сътворилъ отъ свѣтовнитѣ творения най-напрѣдъ небото, послѣ Воху-Мано, и за да вървѣтъ работитѣ добръ, свѣтовната свѣтлина. . . . Слѣдъ това създаде още нѣколко свети същества, а Ариманъ сътворилъ отъ свѣтовната тъмнина още нѣколко демони.

„Ормуздъ създаде отъ сичкитѣ свѣтовни създания най-напрѣдъ небото, послѣ водата, слѣдъ това земята, на четвърто мѣсто растенията, на пето животнитѣ и на шесто — човѣка“¹⁾.

Такъвъ е основниятъ расказъ на Бундехеша, въ който монотеистичниятъ елементъ прѣобладава сега надъ дуалистичния. Въ по-нататъшнитѣ глави се расказва подробно, какъ били сътворени небеснитѣ и земнитѣ прѣдмети, но нѣкакъ си въ дисхармония съ основния расказъ, понеже въ тѣхъ се отдава въ сътворяването на нѣщата по-голъмо участие на Аримана. — Както вече казахме и по-горѣ, това участие не се състои само въ самостоятелно създаване, а и въ разваляние на Ормуздовитѣ твари.

3000 години наредъ Ариманъ билъ пораяванъ отъ Ормуздовитѣ творения, въ числото на които е и човѣкътъ. Най-сѣтнѣ, по подтикваване на своитѣ демони, Ариманъ се рѣшава на активна борба съ създанията на Ормузда и създаде за това прѣди сичко отъ тѣлото на една жаба единъ особенъ човѣкъ за женския демонъ *Джахи*. Ариманъ съ своитѣ демони хвъркналъ въ свѣта и заелъ третата частъ отъ небето, но се уплашилъ скоро и падналъ на земята въ видъ на змия. — Тогава се приближилъ до водата и захваналъ да се рови подъ земята; заровилъ се, послѣ пристѣпалъ къмъ растенията, бика и човѣка (*Gaya Meratan*) и къмъ огъня. . . . За половинъ день той помрачилъ свѣта, като че потъналъ въ мрачна нощъ. Засипалъ земята съ врѣдни хапливи и отровни животни, скорпиони, гущерици, жаби, змии и др., растенията покрилъ. . . . така щото тѣ изсъхнали; слѣдъ това нападналъ човѣка и бика и ги убилъ.

Най-сѣтнѣ пристѣпилъ къмъ огъня и го размѣсилъ съ димъ и мракъ. Планетитѣ захванали да се биждъ съ земята

¹⁾ Der Bundehesch, übers. von Justi. Гл. I (стр. 1—3).

и се смѣсили съ неподвижнитѣ звѣзди и цѣлото творение по-чернѣло. Но Ормуздъ пропѣдилъ Аримана и демонитѣ му и сичкитѣ паднажли въ ада, който се намѣрвалъ тамъ, дѣто Ариманъ изровилъ земята... Тѣй се смѣсили въ свѣта доброто съ злото.

По-нататѣкъ Бундехешъ разказва подробно какъ станѣла тая смѣса, какъ станѣли моретата подиръ потопа, който се образуваля, когато се сбило свѣтилото Тистрия (Сириусъ) съ демонитѣ, подиръ като Ариманъ нападналя водата; морската вода станѣла солена, защото се размѣсила съ частици отъ разложенитѣ животни на Аримана, удавени отъ Тистрия (гл. VII); какъ се образували планинитѣ, слѣдъ като Ариманъ изровилъ земята; планинитѣ расли 18 години (гл. VIII)¹⁾. Растенията изсѣхнажли подъ влиянието на Аримана, но единъ отъ Ормуздовитѣ духове ги измилъ въ водата на Тистрия и тѣй се явили 10,000 лѣковити билки противъ 10,000 болести, които създаля Ариманъ. Послѣ отъ тѣхъ се образували 120,000 вида растения. (гл. IX). Освѣнъ това, отъ земята, която била уплодотворена отъ члена на убития отъ Аримана бикъ, израсли 55 вида хлѣбни растения и 12 рода лѣковити растения. Въ сѣщото туй врѣме отъ семето на тоя първобитенъ бикъ се образували бикътъ и кравата и сетѣ 272 вида животни (гл. X), пѣрчътъ и овцата, камилата и свинята и пр. (гл. XIV). Сегашнитѣ хора сж произлѣзли отъ тая двойка, която се образувала на вѣйкитѣ на дървото *Rheum ribes*. Това дърво било израсло отъ семето, което истекло отъ първия убитъ отъ Аримана човѣкъ.

Отъ най-напрѣдъ тая двойка признавала за творецъ Ормузда, но послѣ помислила, че свѣтътъ е дѣло на Аримана и извѣршила по внушението на дяволитѣ цѣль редъ грѣхове: яла плодове, които имъ донесли демонитѣ, убила и яла животни, сѣкла дървета, смѣсила се плѣтно. — Отъ тая двойка произлѣзли други — родоначалницитѣ на разнитѣ народи (гл. XV. Ср. началото на XXXI гл.²⁾

¹⁾ Споредъ авторитѣ на Бундехешъ нормалната земя трѣба да бѣде равна, плоска; такава ще стане тя нахъ подиръ окончателното поражение на Аримана. (Ср. Бундехешъ, прѣв. отъ Юсти, гл. XXXI.)

²⁾ Глава XV, струва ни се, съставена е не съвсѣмъ гладко отъ два варианта. Нѣкои нейни противорѣчия съ даванитѣ на Зендавеста и нѣкои съпадения съ прѣдаанията на Семититѣ (у Финикиянитѣ се научава да яде плодове Еокъ — Havath — Ева), ни даватъ основание да прѣдположимъ, че материалътъ на тая глава е зетъ отъ вавилонскитѣ прѣдаания. Въ сѣмъ случай не може да не се забѣлѣжи спиритуалистичното и слѣдователно по-висшето жреческо-философско прѣдставяне за грѣхонадаването на първитѣ хора въ тоя расказъ: грѣхътъ се состои въ храната, убиванieto на живи сѣщества, въ половото съединение. (Ср. въ гл. XXX, какъ прѣдн идванieto на Месия Саошьянта хората прѣстанали да ядатъ месо, послѣ плодове и млѣко, още по-нататѣкъ вода и най-сѣтѣй съвсѣмъ безъ храна минаватъ). — Дѣто намѣрваме откъслечи отъ тоя расказъ и у народи по-малко развити отъ Вавилонянитѣ, това говори въ полза на прѣдположението, че тия народи сж заели даванитѣ на расказътъ направо или косвено отъ Вавилонянитѣ.

У Евреитѣ епизодътъ за първия грѣхъ (изидването на плода) е зетъ характера на единъ аналогъ (наказание за непослушность) и се е смѣлялъ съ черти отъ повѣстѣта за Бога,

Такива сж космогоническитѣ прѣдставления въ религиознитѣ книги на Иранцитѣ. Като ги сравнимъ съ славянскитѣ космогонически легенди, съ фино-уралскитѣ и тюрескитѣ, събрани въ грамаденъ брой въ изслѣдваніята на г. Веселовскій, трѣба да дойдемъ до заключение, че тѣ сж сходни съ иранскитѣ, само въ общата дуалистическа идея и до нѣкждѣ въ постановката на расказа за сътворението на ангелитѣ и демонитѣ, полевнитѣ и врѣднитѣ за човѣка животни. — Може да се прѣдположи, безъ особено прѣсилване, че послѣдниятъ видъ легенди (зоогоническитѣ и фитогоническитѣ), които срѣщаме отъ Сибирь до Бретань (ср. между др. у г. Веселовскій, Разысканія VIII 328—332, 458—459, XI, 94—96) сж се образували подъ влиянието на иранскитѣ прѣдставления, но разбира се, до нѣкждѣ и съ участието на мѣстнитѣ материяли и прѣправки. Обаче съ това се и свѣршватъ сходствата между иранскитѣ космогонически раскази, индо-европейскитѣ и сѣверно-азиатскитѣ. Въ иранскитѣ свещени книги ний не намѣрваме нищо подобно на оная океаническа дуалистическа легенда за Бога и Сатана, която е записана съ толкова малко отлики въ разни страни на Источна Европа и Сѣверна Азия, отъ България до Якутската област.

Ний вече забѣлѣзахме, че необикновенно близкото сходство на вариантитѣ отъ тая легенда, отъ българскитѣ до якутскитѣ, ни заставя да прѣдположимъ, че сички тия варианти трѣба да сж произлѣзли отъ единъ общъ изворъ и че сж се распространили подъ дѣйствието на нѣкое силно културно влияние. Тоя изворъ трѣба да се търси въ Азия, понеже особито обширното развитие на занимающата насъ легенда между сибирскитѣ Турци исклучва сѣко прѣдположение, че може тя да се е распространила тамъ подъ влиянието на християнскитѣ апокрифни легенди, занесени въ Сибирия съ руската колонизация, която е сравнително нова и още слаба въ областъта на Горния Иртышъ и на Лена.

Освѣнъ указанитѣ отъ г. Chaugenceу японски раскази, които сж съвсѣмъ далечъ отъ славянскитѣ и тюрескитѣ, други азиатски космогонически легенди, (въ които земята да се изважда отъ водата), сж ни познати само едни: индийскитѣ. Най-простата и вѣроятно най-старата форма отъ тия раскази намѣрваме въ *Satapatha Brahmana* (XIV, 1. г. 11): „въ началото земята била широка колкото една дланъ. Единъ глиганъ на име Емуша ѝ подигвълъ. Господарятъ му Праджапати му далъ за това една другарка.“

Споредъ други индийски книги тоя глиганъ е въплочение на самия Праджапати-Брахма.

който завяжда на човѣка (отъ рода на Прометеевия митъ). — Отражения отъ прѣдставленията, които сж легнали въ основата на XV гл. на Бундехешъ, ще срѣцнемъ по-нататѣкъ въ расказитѣ на алтайскитѣ племена.

Въ *Taittiriya Samhita* (VII, 1. 5. 1 и слѣд.) Праджапати става най-напрѣдъ вѣтръ и вълнува първобитния океанъ; той забѣлѣзва въ дълбочината на океана земята; прѣобразява се на глиганъ и извлича земята нагорѣ. *Taittiriya Brahmana* разказва: „това (вселенната) била най-напрѣдъ вода, течност. Праджапати си рѣкълъ: „какъ може това да се развие.“ Той забѣлѣзалъ единъ лотусовъ листъ, който плувалъ по водата и си помислилъ: „трѣба да има нѣщо, на което това се опира.“ Въ видъ на глиганъ той се спусналъ въ водата при лотусовия листъ. Той намѣрилъ долу земя. Като отчупилъ отъ нея една частъ, върналъ се на повърхнината на водата и ѝ разложилъ на лотусовия листъ. Колкото той ѝ разложилъ, толкова голѣмо е и пространството на тоя обширенъ прѣдметъ.¹⁾

Тая тема е разработена съ подробности въ *Пуранитѣ*, дѣто глиганятъ се лъзва или прѣмо като въплощение на Брахма, или на произтеклия отъ него Вишну.²⁾

Расказътъ на Вишну-Пурана е любопитенъ за насъ въ това отношение, че срѣщаме въ него още една подробностъ отъ славянскитѣ и тюркескитѣ космогонически раскази, а именно че божественниятъ глиганъ, като извадилъ земята отъ водата, устроилъ на нея планина.

Споредъ мнѣнието на Лайела (*Lyall, études sur les mœurs religieuses et morales de l'extrême orient*, франц. прѣв. 80) прѣдставлението за бога-глиганъ индийскитѣ Арийци сж го заели отъ старото население на полуострова, та за това и цѣлата основа на историята за истеглената отъ глиганя земя трѣба да се припише на това неарийско население. Въ сѣки случай тая история е прѣдставена въ индийскитѣ свещенни книги въ смисѣла на по-подирѣшното унитарно, пантеистично-месиянското мировъзрѣние на брахминитѣ. Само въ *Satapatha Brahmana* виждаме, че глиганятъ е отдѣленъ отъ върховния Богъ, и това напомня дуализма на славянскитѣ и тѣмъ подобнитѣ раскази. Въ *Пуранитѣ* Богъ въ видъ на глиганъ извлича изъ океана цѣлата земя: това трѣба да се счита за по-послѣпна прѣправка на темата.

Въ *Satapatha Brahmana* и въ *Taittiriya Brahmana* сж се запазили нѣкои подробности, които трѣба да се смѣтатъ за по-стари: споредъ първата, земята като била извлѣчена отъ океана, била колкото една дланъ, спорѣдъ втората само частички отъ земята били откъртени отъ дъното, и послѣ тия частички творецътъ ги расширилъ.

¹⁾ И гритъ расказа у *Muir, Original Sanscrit texts*, 2 издание I 52—53.

²⁾ *Muir*, op. cit. 50—51. *Wilson, Vishnu Purana* I, ch. IV. *Le Bhagavata Purana*, trad. p. Eug. Burnouf I. I. ch. 3. I. III. ch. XIII.

Сичкитѣ тия три подробности показватъ, че индийскитѣ раскази се родяватъ съ славянскитѣ и тюркскитѣ и позволяватъ да се прѣдположи, че има генетическо отношение между тѣхъ. Понеже индийскитѣ раскази сѣ записани въ една океаническа страна, а славянскитѣ и тюркскитѣ въ страна континентална, то първитѣ трѣба да се считатъ за оригинални, а вторитѣ за заети отъ тѣхъ.

Въ сѣки случай това заемане никога не е можало да бжде непосредствено. Въ индийскитѣ раскази липсва това, което е най-сѣщественно въ славянскитѣ и тюркскитѣ: съперничеството между двамата създатели. Нѣкои аналогии на това съперничество се съгледватъ въ космогоническия расказъ на *Taittiriya Aranyaka* (I, 23), дѣто се расказва, какъ най-напрѣдъ сичко било вода, какъ Праджапати се родилъ на лотуса, и какъ отъ водата, която била на тѣлото му, се образувала костенурката. Тая последната захванѣла тутакси да се прѣпира съ Праджапати, който рѣкълъ: „ти си произлѣзла отъ моята кожа и моята плѣтъ.“ — „Не, отговорила желката, азъ бѣхъ тукъ по-рано“ и прочее.¹⁾

Въ сегашната индустанска устна словесностъ е отбѣлѣзанъ единъ расказъ, въ който срѣщаме една черта отъ фабулата на занимающитѣ насъ раскази — а именно спущанието на Бога на морското дѣно и антагонизмътъ на боговетѣ. Тоя расказъ, както се вижда, се примича къмъ оня кръгъ легенди, който расправя за въплощението на Вишну въ видъ на глиганъ. Споредъ тоя расказъ веднѣжъ Брахма, който се намѣрвалъ върху единъ лотусъ всрѣдъ океана и като не виждалъ нищо друго въ вселенната, помислилъ си че е най-първъ отъ сичкитѣ създания. Той се спуснѣлъ по стѣблото на лотуса и срѣщнѣлъ *Наройяна* (Вишну), който спѣлъ. Брахма го попиталъ: „кой си ти?“ — „Азъ съмъ първородениятъ!“ — отговорилъ Вишну. Брахма захванѣлъ да се прѣпира и даже нападнѣлъ Вишну. Но въ врѣмето на борбата имъ, Махадева (Сива) се спуснѣлъ да ги растърве и извикалъ: „Азъ съмъ първородениятъ, но азъ ще признажъ за по-старъ оногова, който бжде въ състояние да види върхчеца на моята глава и стѣпалото на крака ми!“

Вишну се въплотилъ въ глиганъ, изровилъ земята и проникнѣлъ въ прѣисподнитѣ области, дѣто видѣлъ крака на Махадева, който призналъ Вишну, слѣдъ пѣзвращанието му, за най-старъ измежду боговетѣ. (*Burnouf, L'Inde Française* и *De Gubernatis, Mythologie Zoologique*, II, 89, забѣлѣжка.

¹⁾ *Muir* I, op. cit. 32—33. Костенурката, както е извѣстно, се явива като подпорка на земята въ много индийски космографии, а тъй сѣщо и като въплощение на божеството въ много религиозни индийски раскази.

Тука има нѣкои аналогии съ славянскитѣ раскази, а тъй също и съ евидскитѣ, задкавказскитѣ и циганскитѣ, които ще изложимъ по-долу.

Но сички тия сходства между горѣпоменжитѣ индийски раскази и славянскитѣ и тюркскитѣ космогонически легенди не сж достатѣчни, за да може да се поставятъ тия послѣднитѣ въ прѣма генетическа свръзка съ първитѣ, та и не е възможна подобна свръзка, когато даденитѣ племена не сж географически съседни.

Славянскитѣ и тюркскитѣ раскази бихж могли да произтичатъ направо отъ индийскитѣ само подъ едно условие: именно, ако индийскитѣ легенди да бѣхж били усвоени отъ посрѣднитѣ народи и ако тия легенди бѣхж били прѣправени тъй, щото да се приближжтъ повече до ония, които намѣрваме сега отъ България до Якутската областъ.

Въ тая посрѣдна областъ би трѣбало индийската тема да земе дуалистична окраска.

Такава една прѣправка трѣбаше да се извърши подъ влиянието на иранскитѣ космогонически прѣдставления, които изложихме по-горѣ.

Впрочемъ между собствено иранскитѣ космогонии и индийскитѣ разликата е толкова голѣма, — (това съответствува между друго и на географическитѣ условия на Иранъ и Индустанъ), щото съвсѣмъ би било невъзможно, Иранцитѣ да усвожжтъ направо по-горѣизложения индийски расказъ. Асимилацията на различнитѣ космогонически прѣдставления трѣбаше да се извърши въ една благоприятна за това областъ, като Халдея, която е имало свои океански космогонии и свой дуализмъ, а въ сжщото врѣме, въ слѣдствие на отдавнашнитѣ ѣ отношения и принадлежността ѣ къмъ персийското царство на Ахеменидитѣ и по-послѣ на Партитѣ и Сасанидитѣ, е била подвѣргнжта на иранското влияние и отъ своя страна е влияла на Иранцитѣ и подчиненитѣ тѣмъ народи. Халдея или Вавилония е крайморска страна. Нейното население още 3000—4000 години прѣди Рождество Христово е имало сношение по море съ различнитѣ страни — най-малко до Синайския Полуостровъ, слѣдователно то е познавало добръ и Индийския океанъ.¹⁾

Освѣнтъ това тая страна отъ делти, подложени на разливитѣ на такива голѣми рѣки, като Ефратъ и Тигръ, е въ сжщето врѣме страна на каналитѣ. Поради сичко туй культътъ

¹⁾ Отдавнашнитѣ сношения на Халдея съ Синайския полуостровъ се доказватъ отъ надписа на една статуя, намѣрена въ Тель-Лохъ и изваяна отъ единъ видъ камъкъ, който се намѣрва около Синай. Известниятъ асирилогъ Сейс изкарва пѣ Индия и муселина, който Вавилонянитѣ наричали *Sindhu* (*sadin* евр., *σινδών* гръцки). A. H. Sayce, *lectures on the origin and growth of religion as illustrated by the religion of the ancient Babylonians*, 2 ed. 138.

на водата и водниятъ характеръ сж работи съвсѣмъ естественни въ Халдея. Рибовидниятъ воденъ богъ *Еа* (Оаннесъ на Бероза) се явява въ Халдея като демиургъ и просвѣтителъ. Специално въ града Вавилонъ личността на тоя воденъ богъ — риба се е слѣла съ личността на Бела Меродаха, а въ Асирия съ Бела-Асура, въ основата на които трѣба да се търси нѣкое слънчево божество. Споредъ откъслецитѣ отъ вавилоно-асирийскитѣ космогонии, които сж се запазили за жалость въ силно разваленитѣ плочи съ клинообразни асирийски надписи, най-напрѣдъ сжществували безкрайната бездна (*apsu*) и хаотичното море (*Mummu Tiamat*) и отъ тѣхъ послѣ произлѣзли боговетѣ и създателитѣ. Въ единъ отъ тия надписи Асуръ създава земята надъ морето и на морето суша.¹⁾

Такава космогония е влѣзла въ основата на космогоническитѣ прѣдставления на сички митически народи — на Финикиянитѣ²⁾ и даже на Евреитѣ съ тѣхния първоначаленъ мракъ, който билъ надъ бездната, и съ вѣтъра (*roah'* — най-напрѣдъ вѣтръ, а послѣ духъ Божи), който се носялъ надъ водата. Въ тая космогония има дуалистични елементи, въ тая смисълъ, че се прѣдполагатъ истински космически начала и божественни личности, отъ които послѣднитѣ се явяватъ и дѣйствуватъ двама по двама. Но дуализмъ въ смисълъ на борба, тука още го нѣма. Впрочемъ, тъй като подобенъ дуализмъ сжществува въ по-големъ или по-малкъ размѣръ въ сичкитѣ митологии и религии, то той не е можалъ да не се вмѣкне и въ космогонитѣ на Халдеитѣ.

Споредъ единъ отъ асирийскитѣ надписи между Меродаха и Тиямата имало прѣма война. Тая борба се прѣдставя тукъ въ антропоморфически образи,³⁾ а въ извѣстниятъ откъслекъ отъ Бероза се казва, че първоначалнитѣ хаотически сжщества, които били съ смѣсени стави (бикъ съ човѣшка глава и пр.), били създадени отъ една жена *Tiamat* (*Tiamat*), т. е. отъ морето, и че послѣ чакъ Белъ (Белъ-Меродахъ) поправилъ свѣта, като захваналъ съ туй, че разцѣпилъ тая жена на два къса и направилъ отъ едната ѣ половина небето, а отъ другата земята.⁴⁾

¹⁾ *Lenormant*, les origines de l'histoire d'après la Bible et les traditions des peuples orientaux. 2 ed. I. 496—497.

²⁾ *Lenormant*, op. cit. 507 и слѣд.

³⁾ Ний видѣхме първоначалността на вѣтъра въ Индийската космогония, дѣто Богъ, подиръ появата си въ видъ на вѣтръ, се прѣобразява въ глганя. У Евреитѣ Богъ въ вѣтрътъ-духъ зематъ образа на птица: *Wünsche*, *Der Midrasch* — *Bereaschit Raba*, 10. Както и въ други космогонии (въ това число спадатъ и нѣкои индийски) като първоначаленъ създателъ се явява една божествена птица, която сниса на водата едно космическо яйце. Това яйце впрочемъ въ описанитѣ отъ раввинитѣ еврейски прѣдставления не се срѣща. Въ понататѣшния развой на еврейскитѣ религиозни прѣдставления птицата — демиургъ се е прѣобразила въ гълъбъ, толкова любимъ на семитическитѣ прѣдания отъ Тигръ до Срѣдиземното Море. За растежа на еврейскитѣ прѣдставления за *roah'* а отъ вѣтъръ до Божиа духъ (*roah' Elohim*) сравни статията на *Sabatier* — *Notion hébraïque de l'Esprit* въ изданieto *La faculté de théologie protestante de Paris* à M. Edouard Reuss. Paris 1879, 5 и слѣд.

⁴⁾ *Lenormant*, op. cit. 506—507.

Подобни раскази съдържатъ явно дуализмъ и то такъвъ видъ дуализмъ, който приписва сътворението на свѣта на влажното начало, отъждествено съ тъмнината, а не на вѣтъра и на свѣтлината. Ний виждаме вече тукъ основата на тоя дуализмъ, който въ първитѣ вѣкове отъ християнството биде изложенъ отъ гностицитѣ и който е указвалъ силно влияние и въ образуването на дуалистическитѣ легенди на разнитѣ азиатски и европейски народи. Тая халдейска основа на дуализма съ океаническата обстановка на космогонията трѣба да е била много благоприятна срѣда за възприеманieto и на чужди космогонически раскази, като индийскитѣ океанически и иранскитѣ дуалистически. Индийскитѣ океанически раскази, като горѣприведенитѣ, въ които се расказва, какъ Богъ изнадилъ частички отъ земята и въ морето, сж можали да прѣминжтъ извъ Индустанъ въ Халдея тъй леко, както халдейскитѣ расказъ за потопа е прѣминжлъ въ Индийската свещенна книжнина. Колкото за взаимодѣйствието на халдейскитѣ и иранскитѣ религиозни прѣдставления, то е нѣщо отдавна доказано. Иранцитѣ сж заели отъ Халдеитѣ богинята Анаити, а Халдеитѣ сж усилили зародишитѣ на своя дуализмъ съ ирански прѣдставления.

Гърцитѣ и даже извѣстна частъ отъ Иранцитѣ отъждествявали иранскитѣ Маги и халдеовавилонскитѣ жреци. Въ гръко-вавилонската книжнина Зороастъръ даже се турялъ въ числото на старитѣ халдейски царѣе. Халдейскитѣ прѣдставления сж помогнали да се смекчи рѣзкостъта на иранския дуализмъ, като сж способствували, да се изработжтъ прѣдставленията за първоначалния принципъ — безконечното време (*Zrvana Akarami*), отъ който принципъ сж произлѣзи Ормуздъ и Ариманъ.¹⁾ При това макаръ старитѣ прѣдставления за прѣимуществото на Ормузда и да сж се усилили отъ идеализма, се пакъ и значението на Аримана, като прѣдставителъ на материята, повече се е подигнало, а не паднало.

Споредъ нѣкои *церванитски* раскази, които сж дошли до насъ чрѣвъ Арменитѣ и нѣкои мюсюлмански писатели, Ариманъ билъ се родилъ прѣди Ормузда.²⁾ Отъ тукъ не е далечъ до тия идеи, които сж легнали въ основата на расказитѣ и които сж били распространени въ врѣмето на Сасанидитѣ даже между

¹⁾ *James Darmesteter*, Ormazd et Ahriman, leurs origines, leur histoire (Bibliothèque de l'école des hautes études; Sciences philologiques et historiques XXIX) 314 card.

²⁾ *Darmesteter*, op. cit. I. 324—325.

Uléma i Islem казва, че Церванъ съдалъ най-напрѣдъ водата и огъня, и отъ тѣхната смѣсъ се родилъ Ормуздъ, който съгледалъ въ дълбочината на бездната Аримана. Арменскитѣ книжовници (Еснихъ и Елисей) сж ни очувази единъ официаленъ манифестъ отъ сасанидската епоха (V вѣкъ под. Христово), въ който се казва че Ариманъ се е явилъ на свѣта по-рано отъ Ормузда (*Darmesteter*, op. cit. 324—327). *Elisée Vartabed*, Soulèvement, national de l'Arménie chrétienne au V-e siècle contre la loi de Zoroastre (Paris 1844) 26—27 311—313.

ортодоксалните Иранци, споредъ които раскази Ормуздъ създава свѣтлината (слънцето мѣсеца) по свѣта на Аримана;¹⁾ не е далечъ и до расказа, който се е вмъкналъ и въ *Бундехеша*: именно че Ариманъ е създава и човѣка, макаръ въ *Бундехеша* да не се настоява на това и да се прѣдставя човѣкътъ собствено като създаване за демонката Джахи, отдѣлно отъ създадения отъ Ормузда човѣчески типъ.

Подобна прѣправка на стария ирански дуализмъ върху основа на халдейскитѣ океанически прѣдставления и съ подигане значението на това, което, споредъ древнитѣ ирански прѣдставления, било само злостенъ врагъ на добрия създател — тая прѣправка е съставяла, както се вижда, особенността на халдейскитѣ космогонически идеи въ епохата на появата на християнскитѣ секти.

Авторътъ на бѣлѣжитото съчинение *Philosophumena*, което ни дава много данни относително вѣрванията на разнитѣ религиозни общества на Прѣдня Азия въ III вѣкъ подиръ Рождество Христово, тъй ни говори за космогонията на Халдеитѣ, която авторътъ приписва Зороастру (*Zaratas*):

„Основнитѣ причини на сички сжщества сж двѣ: бащата и майката; бащата е свѣтлината, а майката — мракътъ. Частитѣ на свѣтлината сж топлината, сухостта, лекостта, бързината; а частитѣ на тъмнината сж: хладътъ, влагата, тежестта и медлеността. Отъ сичко това е съставенъ свѣтътъ, отъ комбинацията на двата принципа: мъжкия и женския и колкото се отнася до потеклото на нѣщата, които намѣрваме на земята и въ цѣлия свѣтъ, ето какво казва Заратасъ: има двѣ божества, едно небесно другото земно. На земното божество принадлежи произвежданието на сичко, което ражда земята, то е — водата. Небесниятъ Богъ е огънятъ, който има свойствата на въздуха и въ едно и сжщо врѣме е и студъ и топлина. . . .“²⁾

Гностицитѣ сж развили тия вече достатъчно синкретически прѣдставления и още повече сж развѣсили градивото на разнитѣ космогонии, начинайки отъ иранскитѣ до египетскитѣ, но сж се придържали се пакъ най-главно о основнитѣ на семитическитѣ космогонии.

Гностицитѣ сж имали двѣ задачи: една *философска*: да обяснятъ дуализма на материята и духа и друга една — историко-религиозна: да съгласятъ специално еврейскитѣ прѣдставления, както тѣ сж изложени въ библията съ идеитѣ на универсалната синкретическа теософия, която се изработвала въ умотѣ

¹⁾ Споредъ Езинка забѣл. къмъ франц. прѣводъ на Елисея, 313.

²⁾ *Philosophumena*, ed. Miller, I. z. *Leisegang* op. cit. 530. На друго едно мѣсто авторътъ на *Philosophumena* нарича Зороастра учител на Платона, мажкия принципъ — монада, а женския (земята) дияда и т. н.

на разни лица въ александрийската и римската епоха отъ облизането на разнитѣ религии на стария свѣтъ съ гръцката философия. Къмъ тая втора задача се присъединявала *третя* една: да обяснятъ различieto на сичкитѣ завѣтни прѣдставления за Бога съ идеитѣ за Христа, личността на когото се слѣла въ прѣдставленията на Християнитѣ отъ II-III вѣкъ съ идеитѣ на всемирния разумъ — словото (λόγος) на александрийскитѣ и малоазийскитѣ платоници.

Сичкитѣ тия задачи гностицитѣ се опитали да ги рѣшатъ, като обявили духа (идеята, разума, свѣтлината) и материята (тъмнината и пр.) за съществуващи, а сегашния свѣтъ за продуктъ отъ тѣхната борба и отъ смѣшението имъ; — еврейскитѣ националенъ и старозавѣтенъ богъ споредъ гностицитѣ се отличава отъ универсалния богъ, който се билъ проявилъ въ лицето на Исуса Христа, и заема ролята на създателъ на материалния миръ; въ това отношение той се отождествява съ противника на Христа — Сатана.¹⁾

Харнакъ много реліеозно съпоставя стрѣмежа къмъ една универсална религия, който се проявява — слѣдъ опититѣ на гностицитѣ, — у неоплатонизма, католицизма и манихейството. Сичкитѣ тия, макаръ и да иматъ въ много отношения обща основа, се отличаватъ пакъ по слѣдующето: неоплатонизмътъ се придържа повече о почвата на натуралнитѣ политеистически религии въ духа на пантеизма, католицизмътъ се опира на еврейскитѣ религиозни прѣдания, които сж приели въ понататъшното свое развитие характера на монотеизма, а манихейството излѣзва отъ иранския дуализмъ съ сирохалдейскитѣ му примѣсици.²⁾

Кждѣ половината на IV вѣкъ католицизмътъ вече одолѣва на неоплатанизма, но тогава захваща борбата му съ манихейството, която борба, (ако се земе въ внимание распространението на манихейството подъ видъ на армянското павликянство, гръко-славянскитѣ катаризмъ и богомилството съ неговитѣ западни издѣлки: албигойството и прочее,) се продължава почти до края на срѣднитѣ вѣкове.

Иранецътъ Мани или Манасъ развилъ въ III вѣкъ подиръ Рождество Христово синкретическия ирано-халдейски дуализмъ въ строго послѣдователна теокосмософия съ съответствена аске-

¹⁾ За Гностицитѣ виждь освѣтъ старото съзвучие на Matter-a, (но което е запазило своето значение): *Histoire critique du gnosticisme* (1828), *Hilgenfeld*, *Die Ketzergeschichte des Urchristenthums* (1884) и *Koffman*, *Die Gnosis nach ihrer Tendenz und Organisation*. За общата характеристика и оптика на Гностицизма въ неговото значение за развитието на християнството отъ апостолско християнство въ черковно или католическо, виждь *Harnack*, *Lehrbuch der Dogmengeschichte*, 2 издание I. (1888).

²⁾ *Harnack*, *op. cit.* 731—738.

тически етика.¹⁾ Споредъ учението на Мани, Богъ т. е. свѣтлината и „областѣта на мрака“ сжъ вѣчни.

Отъ послѣдния е произлѣзълъ Сатана и захванълъ да напада свѣтлината. Тогава свѣтлиятъ богъ създаълъ, заедно съ своята *сизигия*, „духа на своята правда“, първия човѣкъ, който поделъ борбата съ дявола. Но Сатаната надвилъ тогава човѣка и грабнѣлъ отъ него нѣколко частички отъ свѣтлината. Като смѣсилъ тия частици съ елементи отъ мрака, дяволътъ създаълъ видимия свѣтъ и въ него сжщия човѣкъ — Адама. Първоначалниятъ човѣкъ се явилъ въ видъ на нестрадалия Христа (*Jesus imptatibilis*), и проповѣдвалъ на хората истината въ туй врѣме, когато създадениятъ отъ Сатана Исусъ проповѣдвалъ лъжата.

Ний намѣрваме по такъвъ начинъ въ Манихейството материяли, каквито намѣрваме и въ славянскитѣ легенди и въ апокрифитѣ за създаването на земята и човѣка отъ Сатанаила, а тъй сжщо и за антагонизма между Христа и владѣтеля на свѣта прѣди него, макаръ, разбира се, тия материяли иначе да сжъ разположени у Манихейтѣ и иначе въ славянскитѣ раскази.

Манихейството много се распространило. Самъ Мани проповѣдвалъ своето учение въ Иранъ, въ Туркестанъ и въ западния Китай (Китайския Туркестанъ), дѣто Манихейството било припознато за официална религия на едно турско племе още въ X вѣкъ подиръ Рождество Христово.

Послѣдователитѣ на Мани разнесли учението му на западъ до Картагенската област и Испания включително. Манихейтѣ искали да привлечѣтъ масата на народа и проповѣдвали за това съ образни раскази. За историята на народнитѣ сказания много важно е това обстоятелство, дѣто Манихейството се е появило и разрасло въ такава една епоха, когато въобще въ сичкитѣ религиозни системи на прѣдния Азия изново настѣпалъ единъ периодъ на образностъ, антропоморфизмъ въ слѣдствие на туй, че тия религиозни системи налѣзали изъ по-тѣснитѣ жреческо-философски кръгове и захванѣли да се распространяватъ между простолуднето. Въ това врѣме именно въ Християнството се образували антропоморфическитѣ легенди за Св. Троица и Богородица, символизацията на Св. Духъ и на апостолитѣ въ видъ на животни. Въ сжщото това врѣме въ халдейско-иранския свѣтъ наредъ съ официалния и литературния авастизмъ, церванизмъ

¹⁾ Отъ най-новото специално съчинение на Kessler-a за Манихейството (*Mani*, I, 1888) е излъзла до сега само първата часть, която е посветена на разбора на изворитѣ. За сега Kessler излага своитѣ възгледи, въ които той настоява особито върху присѣтането на халдейски елементи въ Манихейството, въ своята статия *Mani und Manichäer* въ Херцоговата „*Realencyclopädie für protestantische Theologie*“ 2 издание. Тая статия е резюмирана въ *Lehrbuch der Religionsgeschichte* отъ Chantepie de la Souassay, и въ *Lehrbuch der Dogmengeschichte* отъ Harnack. — Най-пълното до днесъ изложение на Манихейството ни дава трудътъ на Flügel-a „*Mani, seine Lehre und seine Schriften*“ 1862 и *Spiegel*, *Iranische Alterthumskunde* (глава II).

и пр. се разпространявали напр. легенди за Ормузда и Аримана: какъ се родили, какъ послѣдниятъ се разговарялъ съ Цервана и поучавалъ Ормузда, да създаде сичкитѣ тѣла, какъ двамата богове съ дѣцата си обѣдвали наедно и т. н.¹⁾

Подобни раскази вървѣли навредъ съ Манихейскитѣ учения и създали цѣлъ кръгъ отъ легенди, които се отнасятъ къмъ учението на Мани, както католическитѣ легенди, особено апокрифнитѣ, къмъ евангелскитѣ учения.

Въ числото на тия легенди — може да се каже въ числото на тия *Манихейски апокрифи*, трѣба да сж се намѣрвали и основитѣ на дуалистическитѣ раскази за миротворението, които ни занимаватъ тукъ и които трѣба да сж се образували въ ирано-халдейската областъ по указания по-горѣ начинъ. Ний-намѣрваме сега отражения отъ тия легенди навредъ тамъ, дѣто прѣмо или косвенно е проникнала Манихейската проповѣдь.

III

Отражения отъ ирано-халдейскитѣ космогонически раскази въ областта на Алтайскитѣ Турци и Монголи. — Остатъци отъ тия раскази въ Месопотамия, Армения и Закавказья: космогоническитѣ прѣдставления на Мандантитѣ (Сабенитѣ) и Лезидитѣ; грузинскитѣ легенди. — Общитѣ чѣрти въ египетскитѣ и украинскитѣ прѣдания, особито въ коледнитѣ пѣсни за тритѣ гызба. — Легендитѣ за създаването на свѣта у Маджарскитѣ Цигани; остатъцитѣ отъ ирано-халдейски прѣдставления въ тѣхъ. — Притурка: изображаването на свѣтлното дърво и свързанитѣ съ него богове въ вавилоно-асирйискитѣ и езидскитѣ паметници.

Въ сѣвероисточния край на тая областъ, въ която Манихейството се разпространявало, намѣрваме сега космогонически раскази съ дуалистически характеръ, които трѣба да се смѣтатъ за най-близки подобия на прѣдполаганитѣ отъ насъ халдейско-ирански легенди — прѣмнитѣ изворъ на подобнитѣ легенди въ народната словесностъ на Источна Европа и Сѣверна Азия.

Ний разбираме тукъ расказитѣ на Алтайскитѣ Турци и на тѣхнитѣ съседни Монголитѣ.

Най-характеристиченъ е расказътъ, който е напечатанъ у Радлофа „*Proben der Volksliteratur der türkischen Stämme Südsibiriens* I. 175—184. Ето най-важнитѣ части отъ тоя расказъ:

„Прѣди да била създадена земята, сичко било вода; земя съвсѣмъ нѣмало, небе нѣмало, и слънцето и мѣсецътъ не съществували. Богъ летѣлъ (надъ водата) съ още единъ човѣкъ и двамата въ видъ на черни гжски. Богъ на нищо не мислѣлъ; оня човѣкъ подигналъ вихъра, развълнувалъ водата и напръскалъ Божието лице. Оня човѣкъ искалъ да се подигне високо отъ Бога, но падналъ долу и падналъ въ водата. Като се струполилъ, той извикалъ: „ахъ Боже мой, спаси ме.“ Тогава той исплувалъ пакъ изъ водата. Богъ рѣкълъ: „Да излѣзе

¹⁾ Eliade Vartabed, op. cit. 313.

твърдиятъ камъкъ“ и изъ морските дълбочини изсочилъ твърдиятъ камъкъ. На него отгорѣ съднѣлъ човѣкътъ и живувалъ тамъ съ Бога наедно. Богъ рѣкълъ: „Спусни се на морското дъно и донеси земя.“ Човѣкътъ се спусналъ на дъното, нагребалъ съ ржката си прѣстъ и ъз далъ Богу. Богъ расхвърлилъ тая земя по гладчината на морето и рѣкълъ: „Спусни се пакъ и донеси още земя.“ Човѣкътъ си помислилъ: „ако се спусна, ще донесѣ тоя пѣтъ и за себе си земя.“ — Спусналъ се на дъното на водата и вграбилъ съ двѣтъ си шепи прѣстъ — както размишлявалъ. Едната шепа прѣстъ занесълъ Богу, а другата скрилъ въ устата си и исплувалъ съ намѣрение да си направи земя скришомъ отъ Бога. Едната шепа далъ Богу; Богъ ъз велъ, распилѣлъ ъз и земята станѣла дебела. А она човѣкъ скрилъ другата шепа въ устата си, но прѣстъта захванѣла да расте и човѣкътъ безъ малко щѣлъ да се задави.

Тогавъ той захванѣлъ да бѣга отъ Бога и помислилъ вече, че е далечъ отъ него, но когато се огледалъ — Богъ пакъ при него. Човѣкътъ вече се задушилъ съвсѣмъ, нѣмало какво да прави и извикалъ: ахъ Боже, истинний Боже, спаси ме.“ Богъ рѣкълъ: „Какво мислѣше ти? Ти мислѣше, че можешъ да земешъ земя въ устата си и да ъз скриешъ. Защо скри оная шепа прѣстъ? — Човѣкътъ рѣкълъ: „окрихъ земя въ устата си, за да си създамъ суша.“ Богъ рѣкълъ: „исплюй ъз!“ Когато човѣкътъ ъз исплюлъ — то се образували малки блатни могилки (*Sumpfhügelchen*). Тогавъ Богъ рѣкълъ: „Ти сгрѣши. Ти искаше да ми направишъ зло, — за това и помислитъ на народа, когото ще сътворишъ, ще бждѣтъ али, а помислитъ на подчинения менъ народъ ще бждѣтъ свети. Тѣ ще виждатъ слънцето, ще виждатъ свѣтлината и азъ ще бжда нарѣченъ истински *Курбусту* (споредъ обяснението на Академика Шифнера *Kurbustu* = *Churmistu Ormazd*). Твоето име ще бжде *Ерликъ*. Сѣки човѣкъ, който скрие грѣховетъ си отъ мене, ще бжде твой, Ерликовъ човѣкъ, а сѣки, който се пази отъ твоитѣ грѣхове — ще бжде мой.“

„Израснѣло едно дърво безъ клонѣе. Господъ го съгледалъ.¹⁾ „Само стѣблото безъ клонѣетѣ е грозно на гледъ, рѣкълъ Богъ: да израстѣтъ на него деветъ вѣйки!“ И наистина деветъ вѣйки израсли.

„Въ дѣнцето на деветтѣ клончета да израстѣтъ деветъ човѣка и отъ тѣхъ да се образуватъ деветъ народа,“ рѣкълъ Господъ.

Когато Ерликъ дошелъ и чулъ шума отъ многобройнитѣ същества, попиталъ Бога: „Отъ дѣ иде тоя шумъ?“ — Богъ рѣкълъ: „И ти си князь и азъ съмъ князь.“

¹⁾ Въ Бундехешъ плодоветѣ на дървото Райва прѣдставатъ 10 човѣшки рода.

„Това е моятъ народъ.“ — Ерликъ отговорилъ: „Ахъ, дай ми го мене.“ Богъ рѣкълъ: „Не, не ти го давамъ, ти почакай.“ Тогава Ерликъ помислилъ: „Чакай, да отидѣ да видѣ тоя божия народъ.“ Ерликъ отишелъ и като се доближилъ до дървото и погледналъ, видѣлъ сичко: хора, звѣрове, птици и сѣкакви живини. Ерликъ рѣкълъ: какъ ли Господъ е направилъ сичко туй? Ще ми се да го грабнѣ. Но какъ ли да направѣ? Па и съ какво ли се храни тоя народъ?

„Когато видѣлъ Ерликъ, че народътъ се хранѣлъ само отъ едната страна на едничкото дърво, а другата не бутѣ, той попиталъ: „защо вий ядете само отъ тука?“

Единъ човѣкъ му рѣкълъ: „Това е храната, която Богъ ни е опредѣлилъ.“

Богъ билъ казалъ на хората: „не ежте отъ тия четири вѣйки, а вижте тамъ на источната страна има петъ вѣйки — отъ тѣхнитѣ плодове ежте.“ — Като рѣкълъ тѣй, Господъ се извисилъ въ небесата, а при дѣнеря на дървото оставилъ едно куче и му рѣкълъ: „Ако дойде дяволътъ, хапи го!“ — И слѣдъ туй Богъ рѣкълъ на кучето и на змея: „Ако доде нѣкой човѣкъ да яде отъ тия вѣйки, които лежѣтъ къмъ истокъ, дайте му да яде, а ако поиска да яде отъ тия четири вѣйки, не го пущайте.“

Слѣдъ това разказътъ на дълго и на широко расправя, какъ дяволътъ (Ерликъ) влѣзълъ въ заспалия змей, какъ се покачилъ на дървото, какъ ялъ отъ запрѣтенитѣ плодове и далъ и на една дѣвойка *Еджи*, която живѣяла съ човѣка *Теренгѣй*, какъ дѣвойката накарала и мъжа да кусне, слѣдъ което власътъ падналъ отъ тѣлото на грѣшниците; какъ отъ срамъ се скрили на дървото; какъ Богъ се явилъ и изгълчалъ дявола, змията, която отождествилъ съ дявола; какъ укорилъ и хората и имъ рѣкълъ, че щѣли да станѣтъ подобни нему, ако да били го слушали. При това той имъ заявилъ, че занаяпрѣдъ нѣма самъ да създава хората, а тѣ самички трѣба да си се раждатъ.

По нататѣкъ Богъ се обърналъ къмъ дявола и го попиталъ: „Защо ти излагѣ моитѣ хора?“ Ерликъ рѣкълъ: „Когато азъ те молихъ, да ми ги дадешъ, ти ми ги не даде — за това азъ ти ги откраднѣхъ; кога еаджѣ на конь, азъ ще ги свалямъ отъ коня; кога пижѣтъ ракия, ще ги сваждамъ единъ съ други, ще ги карамъ да се бижѣтъ, ще ги учѣ да се тупатъ съ тояги; кога влѣзватъ въ водата, ще ги повалямъ; кога се качжѣ по дърветата, азъ ще гледамъ, да падатъ на земята и пр.“

Тогава Богъ рѣкълъ (на дявола): „подъ третѣ зелени пласта лежи областъта на мрака, дѣто нѣма ни слънце, ни мѣсець; тамъ ще те хвърля.“ (А на хората казалъ): „Отъ сега нататѣкъ нѣма да ви давамъ вече храна, хранете се, както можете, и нѣма вече да дохаждамъ да се разговарямъ съ васъ а ще ви пратѣ

Май-Терѣ (Майтрея будийска божественна личностъ), той ще ви научи на сичко.“

Но дяволътъ склонилъ Май-Терѣ да ходатайствува прѣдъ Бога, да му позволи, да се издигне въ небесата. Дяволътъ почналъ тогава да моли Бога: „Дай ми благословението си, да довърша небето.“ Богъ го благословилъ и Ерликъ сътворилъ небето, дѣто неговитѣ дяволи се развѣдили въ голѣмъ брой.

Тогавя живѣялъ божиятъ човѣкъ Манди-Ширѣ (Mandeschüri у будиститѣ), който си помислилъ: „Напитѣ хора живѣятъ на земята, а Ерликовитѣ на небето; това е много лошо.“ Манди-Ширѣ подигналъ за това война противъ Ерлика, но Ерликъ го побѣдилъ. Манди-Ширѣ отишелъ да се оплаче Богу, но Богъ му отговорилъ: „Нѣма по-силенъ отъ мене, но Ерликъ е по-силенъ отъ тебе; неговото врѣме още не е дошло; когато врѣмето му дойде, азъ ще ти кажъ. Сега иди, и ако въ сѣщия тоя день потеглишъ, то ти ще бѣдешъ по-силенъ.“

Когато дошло врѣмето, Богъ далъ на Манди-Ширѣ едно копие, съ косто разбилъ небето на Ерлика и отъ развалинитѣ на това небе изникнали скалитѣ, камънитѣ, планинитѣ. Ерликъ тогава отишелъ да моли Бога, да му даде въ замѣна на разрушеното небе извѣстно пространство отъ земята.

Богъ му позволява да завладѣе толкова мѣсто, колкото лови тоягата му. На тая ширина Ерликъ захваща да гради небето, но Богъ го праща въ мрачната прѣисподня и казва, че ще го сѣди, когато дойде краятъ на свѣта: „ако се отнасяшъ добръ, азъ пакъ ще те въведъ въ моята свѣтла областъ, а ако бѣдешъ зълъ, пакъ ще те отлѣжъ.“ — Ерликъ отговаря: „Азъ съмъ рѣкълъ, да прибирамъ сичкитѣ умрѣли хора.“ Богъ на това не се съгласява, но позволява на Ерлика самъ да си създава хора. — Ерликъ си направя ковачница съ духало, туря единъ желѣзенъ пѣртъ и захваща да го кове съ чука. Слѣдъ сѣки ударъ наискачатъ единъ подиръ други: жабата, змията, мечката, глиганятъ, два демона и камилата. Богъ хвърля сѣчивата на Ерлика въ огъня — отъ мѣха се образува жената, а отъ желѣзания пѣртъ и чука — мъжътъ. Богъ плюнжалъ на тѣхъ и тутакси тѣ се прѣобразили на жеравъ и плѣхъ.

Слѣдъ това Господъ си отива на небето и оставя нѣколко светеца, да се грижатъ за хората.

Имената на още двама отъ тия светци, освѣнъ Менди-Ширѣ, не сж нищо друго освѣнъ имена на будийски учители; а *Шалъ-Джиме* е очевидно *Има-Кшаста*, *Джемиидъ* въ свещенитѣ ирански прѣдания.

Тюркскитѣ и монголскитѣ варианти отъ това интересно въ много отношения сказание сж показани и отчасти приведени in extenso въ трудоветѣ на г. Веселовскій (Разысканія

XI, 23 и слѣд. XX. 107 и слѣд.). Ний нѣмаме причина да се спираме на тѣхъ и ще се ограничимъ само съ нѣколко епизоди отъ тѣхъ. Тѣй напр. въ сказаніята на алтайскитѣ Татари и Монголи, които г. Потанинъ е събралъ, срѣщаме една интересна подробностъ: именно, че инициативата за изважданieto на земята отъ дѣното на водата и за оживяването на човѣшкото тѣло принадлежи Ерлику, а не Богу. Други единъ вариантъ отъ сѣщия расказъ заключава въ себе си една подробностъ, която срѣщнахме въ украинската легенда, а именно: когато двамата демиурга задрѣмали на новосъздадената земя, то Шулмусъ (двойникъ, дяволъ) намислилъ да ги хвърли въ водата, но колкото той ги носялъ, толкова земята се расширявала. Отъ подробноститѣ на приволжскитѣ фино-тюркски раскази заслужава да се забѣлѣжи епизодътъ, че дяволътъ — демиургъ се образувалъ отъ плюнката, която Господъ изплюлъ въ първобитното море (Веселовскій, Разысканія XI, 8). Тая подробностъ ни напомня една подобна чѣрта въ българския расказъ (на г. Дринова) и въ единъ грузински вариантъ (както ще видимъ по-долу).

Като явява турко-алтайскитѣ и монголскитѣ варианти отъ занимающитѣ насъ легенди, г. Веселовскій прѣдлага слѣдующето: „Расколникската (руската) колонизация може да е занесла (тая повѣсть) по краищата на руската земя, дѣто тя е могла да бѣде приета и усвоена отъ инородцитѣ; но възможно е и друго прѣдположение, както ний вече вагатахме: може напр. черемиската, мордовската и пр. и южнославянската легенда да сѣ принадлежали първично на една и сѣща областъ по своето развитие и на едно и сѣщо религиозно миросъзѣрцание; Богомилитѣ може да сѣ внесли въ кръга на своитѣ дуалистически прѣдания, може би, нѣкои неславянски прѣдания, които сѣ отговаряли на цѣлитѣ имъ, а Черемиситѣ и Алтайцитѣ да сѣ получили обратно своя старъ космогонически митъ, освѣтенъ отъ християнската ересь и апокрифитѣ. (Разысканія XI, 32).

За несъстоятелността на финнотюркската хипотеза за происхождението на занимающитѣ насъ раскази — отъ която хипотеза собственно и самъ г. Веселовскій се отказва — ний вече говорихме.

Остава да кажемъ нѣколко думи за прѣдположението, че алтайскитѣ Турци и тѣхнитѣ съсѣди, Монголитѣ, сѣ усвоили дуалистическитѣ раскази отъ рускитѣ расколници, които сѣ ги заели пакъ отъ Богомилитѣ. Струва ни се, че г. Веселовскій грѣши, дѣто туря на единъ редъ расказитѣ на приволжскитѣ и уралскитѣ Финни и Тюрки съ расказитѣ на сибирскитѣ Турци и Монголи и на тѣхнитѣ китайски съсѣди. Първитѣ сѣ често толкова прилични на рускитѣ раскази, щото тѣ наистина могатъ да се признажтъ за заети отъ рускитѣ, макаръ и да е възможно

да се прѣдположи и обратно заемане. Тая близость е съвършено естествена, — като се земе въ внимание отдавнашното взаимодѣйствие между Руситѣ и туземцитѣ въ волгоуралската областъ, иначе е въ областта на Горния Енисей и въ Монголия. Тукъ руската колонизация съвсѣмъ малко е проникнала въ областта на другородцитѣ, а въ китайска Монголия нѣма ъж никаква. Тукъ и дуалистическитѣ раскази не сѣ толкова тѣжественни съ рускитѣ, като напримѣръ черемискитѣ или мордовскитѣ.¹⁾ Тия раскази иматъ повече будийско-ламайска и иранска окраска, отъ колкото християнска.²⁾ Името на върховния Богъ въ алтайско-тюркескитѣ раскази е явно иранско. Епизодътъ за появяването на хората напомня сѣщия епизодъ въ Бундехеша. Макаръ нѣкои подробности въ тоя расказъ и да ни напомнятъ историята на Адама, както ни ъж расказва библията, то сѣ пакъ нѣма нужда, да се прѣдполага, че тя е заета отъ руски християнски извори; понеже ония подробности сѣ можали да проникнатъ въ Сръдня Азия по още по-правъ пътъ. Прѣдсичко еврейскитѣ прѣдания по своята си основа се приближаватъ къмъ халдейскитѣ и даже иранскитѣ прѣдания, които трѣба да сѣ се распространявали на истокъ, сѣщо както и къмъ западъ, а послѣ това не трѣба да се испуща отъ очи, че библическитѣ сказания, даже въ най-подирѣшнитѣ християнско-гностическитѣ си комбинации, сѣ можали да проникнатъ въ Сръдня и Сѣверна Азия много по-рано отъ руското влияние: именно посредствомъ Манихентѣ и сирийскитѣ Несторияни, които сѣ ни оставили нѣкои надписи въ сирийско-енисейската областъ и сѣ положили началото на уйгурско-турската и на монголската азбука.

Частно расказътъ за змията, какъ искусила хората, да ядѣтъ отъ плода на извѣстното священно дърво, трѣба да е сѣществувалъ и у Халдеитѣ, както се вижда отъ едно изображение върху единъ вавилонски цилиндъръ, който се намѣрва сега въ Британския музей: подъ едно плодоносно дърво стоятъ единъ мъжъ и една жена, а вадъ жената една змия.³⁾ Като вземемъ въ внимание съвѣкупността на културата имъ, историческитѣ условия, напр. голѣмата височина на вавилонската култура въ сравнение съ еврейската, трѣба да прѣдположимъ, че Халдеитѣ не

¹⁾ Последнитѣ сѣ изложени въ съчинението на г. Веселовскій съ пълнота, която не оставя нищо повече да се желае. Като имаме възможн стъ да влѣземъ въ подробности относително тоя материалъ, ний отправиме любозитния читателъ къмъ самия трудъ на почетния руски академикъ.

²⁾ Трѣба да забѣлжимъ, че още самиятъ Мани е познавалъ будизма, изъ който вавилонско-иранскитѣ теософи е и взелъ нѣкои нѣща. *Kessler* въ *Real-Encyclopädie der prot. Theologie*. IX. 231.

³⁾ Тоя чиртежъ е воспроизведенъ въ атласа къмъ мемуара на Лажара „За култа на Матра“ (pl. XVI, № 4) и въ много други съчинения, между друго и у *Lenormant: Histoire ancienne des peuples de l'Orient*, IX éd. t. I.

сж заели тия раскази отъ Евреитѣ; слѣдователно основата имъ е можала да се распространи на истокъ и отъ Халдея и съвсѣмъ независимо отъ влиянието на библията.

Освѣнъ това въ сибирско-турския расказъ цѣлата история за запрѣтения плодъ е расказана въ други духъ и съ други подробности, а не като въ библията. Тѣй напр. въ турския расказъ запрѣщението, да не сж ядѣтъ извѣстни плодове е мотивирано съ съображения, които напълно отговарятъ на дуалистическитѣ идеи: на хората се позволява да ядѣтъ отъ плодовѣтъ на источнитѣ вѣйки (отъ Ормуздовитѣ), а имъ се запрѣщава да кусватъ отъ западнитѣ (Аримановитѣ).

Най-сѣтнѣ, споредъ библията, Богъ (Іавехъ, Елохимъ) не иска подиръ грѣхопадението хората да бждѣтъ нему подобни, а въ турскитѣ раскази напротивъ Ормуздъ казва, че ако хората биха продължавали да му се покоряватъ, то тѣ биха се уподобили нему.

Тия и подобни на тѣхъ подробности ни даватъ основание да считаме горѣприведенитѣ алтайски раскази за съвсѣмъ независими отъ библийско-християнскитѣ извори и да съглеждаме въ тѣхъ остатъци отъ старитѣ иранско-халдейски извори, които сж проникнали въ алтайската областъ много по-рано отъ руската колонизация, по сѣка вѣроятностъ, наедно съ манихейството.

Въ самата асирио-халдейска областъ прѣданията отъ рода на горѣизложенитѣ, трѣба да сж издържали силенъ натискъ отъ страна на християнскитѣ и мухамеданскитѣ прѣдставления, поддържани отъ книжнообразованото духовенство, и за това не сж могли и да се очуватъ колкото да е цѣличко. Но тѣхнитѣ елементи се пакъ се откриватъ въ устната словесностъ на прѣдставителитѣ на разнитѣ секти въ Месопотамия и въ съседнитѣ ней страни отъ къмъ сѣверъ, а отчасти и въ тѣхнитѣ книжини, които сж впрочемъ още малко издирени.

Въ областъта за сжщата древна Халдея има една секта, сектата на *Мандеитѣ*, които се наричатъ (съвсѣмъ неточно) и *Сабей*, *Християни на Ивана Кръстителя* и пр. Тѣхната свещенна книга е тѣй названата *Liber Adami* или *Codex Nazareus*. Тя е извѣстна въ Европа между друго и отъ Латинския прѣводъ на *Норберга* (1815 и слѣд.). Достатъчно количество отъ тѣхнитѣ устни раскази сж записани отъ французския вицеконсулъ въ Мосулъ, *N. Siouffi*, и издадени въ книгата *Etudes sur la religion des Soubbas ou Sabéens, leur dogme, leurs mœurs*. (1880). Освѣнъ това тѣ сж прѣдметъ на едно изслѣдвание: *Les Mandaïtes, leur histoire et leurs doctrines religieuses* отъ Babelon въ *Annales de philosophie chrétienne* (1881) Octobre et Novembre. Въ най-последне врѣме се появи единъ нѣмски опитъ, за изслѣдвание религията на Мандеитѣ, отъ *W. Brandt*: *Die Mandäische Religion, ihre Entwicklung und geschichtliche Bedeutung* (1889, Leipzig). Заслужва да се помене и

статията на Kessler-a: *Mandäer* въ IX. т. на Herzog-овата Real-Encyclopaedie der protestantischen Theologie.

Религиознитѣ прѣдставления на Мандаититѣ сж крайно забъркани, защото сж смѣсь отъ политеистически, дуалистически и монотеистически идеи, които сж се образували подъ разни влияния и стари и нови, начинайки отъ халдейскитѣ до мусулманскитѣ. Но тѣхнитѣ прѣдставления за сътворението на свѣта се отличаватъ съ своя явенъ дуалистически характеръ и съдържатъ именно елементи отъ оная смѣсь отъ халдейски и ирански идеи и образи, за които говорихме по-горе, и специално сичкитѣ смѣстивни елементи, които влѣзватъ въ състава на славянскитѣ и тюркскитѣ дуалистически раскази, макаръ и въ други комбинации.

Споредъ космографиитѣ на Мандеитѣ земята лежи върху водата; а споредъ космогонитѣ имъ, свѣтлиятъ богъ порячва сътворението на свѣта другиму, положението на когото е двойствено, но който излѣзва изъ областта на мрака и повече прилича на Аримана, отъ колкото на Ориузда (той носи разни имена и сега се отъждествява по нѣкога съ Архангела Гаврила) Споредъ нѣкои раскази сътворението на свѣта се захваща съ потопяването на свѣтлитѣ духове въ водата или само на едного отъ тѣхъ въ тъмната влажна бездна (*Babelon*, octobre, 88).

Споредъ разни мандейски раскази създаването на свѣта се начева така: създателятъ съгъства една частъ отъ мѣтната вода и хвърля това начало отъ суша въ океана (*Brandt*, 35, 53) или пъкъ изсушава влажната бездна и добива прахъ, който образува зародиша на земята. (*Babelon*, *ibid.* 88).

Човѣкътъ е създаденъ, споредъ ученията на Мандеитѣ, съ участието на тъмнитѣ сили: прѣдставителката на мрака, Рухо (нѣщо подобно на халдейската Тиемагъ) заедно съ своитѣ 7 рожби прѣдлага Богу да създаде човѣка и дѣйствително създаватъ тѣлото му (*Brandt* 36), или пъкъ създателятъ прѣдлага самъ на седемтѣ планети, (които въ халдейско-иранската система се причисляватъ къмъ злитѣ сили въ противоположность на неподвижнитѣ звѣзди), да създадѣтъ човѣка. (*Babelon* 93—94). Само че тия създатели не сж способни да дадѣтъ душа на направеното отъ тѣхъ човѣшко тѣло.

Душата се влага отъ чистия прѣдставителъ на свѣтлото начало сяко както въ ученията на Гностицитѣ и Манихейтѣ. (*Brandt* 72, *Babelon* 94, *Matter* II, 143—144).¹⁾ Слѣдъ това седемтъ

¹⁾ Авторътъ на „*Philosophumena*“ казва: „Халдеитѣ наричатъ Адамъ човѣка, когото произвела земята. Той лежалъ безъ движение, безъ животъ и безъ диханне, подобенъ на небесния Адамъ, до като послѣдниятъ не му далъ душа.“ *Lenormant*, *Les origines de l'histoire* и пр. I. 41.

демонически същества създаватъ лъжовнитѣ религии и вреднитѣ животни (Brandt. 38).

Езидитѣ, които се наричатъ отъ Християнитѣ и Мухамеданитѣ *поклонници на дявола*, принадлежатъ въ национално отношение къмъ *Курдитѣ* — иранско племе — и живѣятъ въ Горня Месопотамия и въ турска и руска Армения.

Тѣ сж описвани отъ разни европейски писатели, напр. отъ *Лайарда* (въ книгата му *Neneveh and its remains* 270—309), отъ *Сюффъ* (*notice sur la secte des Yezides* въ N. Journal Asiatique 1882, Août, Septembre), отъ русско-арменския ученъ *Елиязаровъ*, съчиненията на когото, за жалость, не ни сж на рѣка, отъ г. *Елисеева* (Среди поклонниковъ дявола, въ Сѣвѣрный Вѣстникъ 1888 година Януарий и Февруарий) отъ г. *Ед. Ковалевскій*: *Les Kurdes et les Jésides* спорѣдъ г. г. Елиязаровъ, Елисеевъ и собственитѣ си наблюдения въ Bulletin de la Société royale belge de géographie 1890 № 2).

Малки забѣлѣжки за Езидитѣ намерваме сжщо въ N. Journal Asiatique 1873, II. 393—395. Notes sur les sectes dans le Kurdistan отъ г. *Gilbert*; пакъ тамъ 1880 I. 78—83 — une courte conversation avec le chef de la secte des Yezides, ou les adorateurs du diable.

Трѣба да се помни въ сѣки случай, че вѣрванията на Езидитѣ още не сж достатъчно извѣстни: книгитѣ имъ още никой ученъ не е челъ, та и въ разговоритѣ си, не обичатъ да приказватъ за религията си и спрѣмо чужденцитѣ не сж откровенни.

Езидитѣ се наричатъ поклонници на дявола, защото се покланятъ освѣнъ на Бога още на едно лице — *Малькъ Таусъ*, — което напомня до нѣкъдѣ еврейския Сатана, както се е образувалъ подиръ вавилонския плѣвъ, подъ иранско влияние, и Сатаната въ християнскитѣ и мухамеданскитѣ вѣрвания.¹⁾

Езидитѣ казватъ, че тѣхниятъ Сатана наистина е сгрѣшилъ прѣдъ Бога, като се е възбунтувалъ противъ него, но той е исплатилъ своя грѣхъ съ дългото си скитание по свѣта и пакъ е получилъ прѣдишното си мѣсто около Бога. (Gilbert, 394). Други казватъ, че *Малькъ Таусъ* още не е простенъ, но ще бѣде простенъ (както учятъ и нѣкои персийски книги), а за сега трѣба да му се покланяме, както напимѣръ сме длъжни да уважаваме нѣкой царски любимецъ, който врѣменно само се е скаралъ съ царя.²⁾ (Ed. Kovalevsky 179—180.)

¹⁾ Езидитѣ избѣгватъ да наричатъ тоя Богъ по име. *Малькъ Таусъ* собственно е името на едно изображение, което тѣ носятъ въ врѣме на своитѣ религиозни шествия.

²⁾ Тия езидски прѣдставления за Сатана ни напомнятъ прѣдставленията на нѣкои Персаяни, които казватъ, че Ариманъ испрвоу била добъръ и служилъ Ормузду. *Spiegel, Alterthumskunde* II, 178.

Тоя родъ езидски вѣрвания сж развити вѣроятно отъ черкванитскитѣ раскази, които се отнасятъ уважително къмъ Аримана и му приписватъ значително участие въ сътворението на свѣта. Съгласно съ сегашнитѣ азиатски много по-унитарни повѣстия за миросътворението, началото на които съглеждаме още въ Церваназма, Езидитѣ твърдятъ, че Богъ създаде най-напрѣдъ сичко прѣкрасно и свѣтло, населилъ свѣта съ хурни и безгрѣшни ангели и билъ рѣкълъ вече да си почине, когато се явилъ отпрѣдъ му Малькъ Таусъ и му рѣкълъ: „Твоитѣ създавания не сж съвършени, понеже сичко въ тѣхъ е еднообразно, а за равновѣсие въ свѣта не може да бѣде безъ мракъ, тѣй сжщо и день безъ нощъ не може да съществува или благовоние безъ воня, Ангели безъ демони и тѣхнитѣ хурни. Доброто и хубостта могатъ да се родятъ само отъ контраста.¹⁾

Богъ отговорилъ: „Иди и създавай!“

Малькъ Таусъ се спусналъ отъ небето; съ свѣтлината на своитѣ крилѣ той покрилъ земята и вселенната и съ своя леденъ дѣхъ създаде злото въ противоположностъ на доброто, хлада — на топлината, бурята — на тишината. Отровни растения покрили земята, грабливи животни населили горитѣ, чудовища се появили между хората, и грѣхътъ се развилъ много скоро. Тогава се явили и злитѣ духове и искушителитѣ демони.

Когато Господъ видѣлъ, че му развалили свѣта, разсърдилъ се и проклелъ Малькъ Тауса. Тоя побѣгналъ на земята и захваналъ да се скита отъ една страна въ друга. Сѣки, който го унавалъ, глъчалъ го, пждѣлъ го и не искалъ да го види. Само езидския народъ го приелъ и за това ще бѣде своевременно награденъ.

Въ тия легенди очевидно сж развити ирански теми. Но има у Езидитѣ и други легенди, въ които се съглежда ясно, че сж смѣсени и съ халдейски аскетически прѣдставления.

Такива легенди срѣщаме въ Сборника на г. Сиуффи.

Въ една отъ тѣхъ се разказва, че въ начало свѣтътъ билъ океанъ, посрѣдъ който се намѣрвало едно дърво, създадено съ божеска сила.

Богъ си живѣялъ на това дърво въ видъ на птица — неизвестно колко вѣка. Въ друга една областъ, далеко отъ оная, имало единъ триндафиловъ храстъ, обсипанъ съ цвѣтъ; на единъ отъ тия цвѣтове се намиралъ Шейкъ Синнъ или Шейкъ Хасанъ елъ Басери, когото Господъ билъ извлѣкалъ отъ себе си.

Господъ създаде послѣ отъ собственния си блѣсъкъ Архангела Гавриила сжщо въ видъ на птица и го турилъ при

¹⁾ Вж. Kowalewsky, 174—175.

себе си на дървото. Слѣдъ малко го попиталъ: „Кой си ти и кой съмъ азъ?“ Гавриилъ отговорилъ: „Ти си ти, а азъ съмъ азъ.“ Съ тоя гордъ отговоръ архангелътъ искалъ да даде Богу да разбере, че сѣкой отъ тѣхъ си има специална важностъ и че той, Гавриилъ, може да се счита за равенъ съ своя създател. Като чулъ отговора на Гавриила, Господь се разгнѣвилъ, клѣвналъ Архангела и го испѣдилъ отъ дървото. Гавриилъ литналъ и захваналъ да цѣпи въздуха съ крилѣтъ си.

Той се скиталъ по сичкитѣ страни на свѣта. Цѣли нѣколко вѣка той лѣтѣлъ, но най-сѣтнѣ се уморилъ и се върналъ, да кацне пакъ на дървото. Богъ пакъ го попиталъ: „Кой си ти и кой съмъ азъ?“ Изгнаникътъ пакъ отговорилъ същото, каквото и по-напрѣдъ и пакъ Господь го клѣвналъ и го испѣдилъ отъ дървото. Отново той пакъ се заскиталъ изъ пустото пространство, безъ възможностъ да си почине. Веднѣжъ съвсѣмъ истощенъ той долѣтѣлъ, безъ да знае самъ, близу до триндафиловия храстъ на Шейкъ-Синна, който се провикналъ, като видѣлъ Архангела: „Кѣдѣ отивашъ? И защо се въртишъ така?“ — Птицата отговорила: „Далечъ отъ тукъ има едно дърво, а на дървото — една птица и колчимъ пакти се опитамъ да кацна на това дърво, птицата ме испѣжда.“ — „Какво ти е рѣкла тя, попиталъ Шейкъ-Синнъ, и ти какво си ѝ отговорилъ, че пакъ стапва тѣй съ тебе?“ — Гавриилъ му обадилъ тогава какво се разговарялъ съ Бога. — Шейкъ-Синнъ го научилъ тогава, какъ трѣба да се държи, ако иска да излѣзе отъ своето затруднение. „Върни се, му казалъ той, при дървото, и когато ти прѣдложи (Богъ) прѣдишния въпросъ, отговори: „Ти си творецъ, а азъ съмъ твоя тварь. — Ти си по прѣимущество хранителъ, а азъ съмъ твой храненикъ.“ Тогава той ще те пусне, да сѣднешъ при него на дървото.

Архангелътъ се върналъ при Бога, който му прѣдложилъ прѣдишния въпросъ. Отговорътъ билъ съгласенъ съ наставленията на Шейкъ-Синна и тогава Богъ попиталъ Гавриила, кой го научилъ тѣй да каже. Гавриилъ рѣкълъ: „едно лице, което намѣрихъ на единъ розовъ храстъ всрѣдъ океана. — „А, рѣкълъ Богъ, като узналъ за кого е работата, то е нашиятъ Господь Алъ-Уаркани.“ (Сиуффи обяснява, че това име е съставено отъ едно арабско съществително, което означава листъ и значи тоя, който живѣе въ шумата, листоветѣ на триндафила).

Гавриилъ си останалъ тогава около Бога. Въ тоя расказъ старитѣ космогонически прѣдставления сж се подложили на силно влияние отъ страна на мюсюлманскитѣ монотеистически идеи, но сѣ пакъ сѣ виждатъ доста ясно.

Независимостта на Шейкъ-Синновото положение и почитанието, съ което говори Богъ за него, като го нарича „Господь

нашъ," показватъ че Шейкъ-Синнъ първоначално трѣба да е билъ нѣкое божество, нѣщо като Цервана, а Богъ и Архангелъ Гаврилъ трѣба да сж се смѣтали за негови рожби, като Ормуздъ и Ариманъ. Разговорътъ на тия двѣ божества въ видъ на птици ни напомня съперничеството на Иранскитѣ богове и особито разговоритѣ между Бога и Сатаната въ нѣкои славянски и тюркски раскази.¹⁾

Отъ обясненията на г. Сиуффи се вижда, че Архангелъ Гаврилъ въ тоя расказъ замѣстя Малькъ-Тауса, Сатана — или шайтана, както наричатъ християнитѣ и турцитѣ дявола, когато говорѣтъ за вѣрванията на Езидитѣ.¹⁾

По-нататъкъ г. Сиуффи ни съобщава, като продължение на прѣдидущия, единъ расказъ, който вѣроятно е билъ самостоятеленъ, защото не се съгласява напълно съ по-горѣ приведения:

Богъ създалъ послѣ други лица, и голѣмо число ангели, повикалъ при себѣ си Шейкъ-Синна и направилъ една ладийка. Още три лица били създадени въ това врѣме: едното носѣло ладията на главата си, другото ѝ управлявало, а третото ѝ тикало. Шестъ лица сѣднали въ ладията и ходили по морето много вѣкове. Въ течение на това дълго плаване тия шестъ лица се прѣпирали, защото сѣко отъ тѣхъ претендувало, че е всемогъщия Богъ. Това безначалие безъ малко цѣло да стане причина на ежби. Тогава шестимата се посвѣтвали и видѣли, че не е възможно и шестимата да бждѣтъ еднакви по достоинство и по власт. Тѣ най-сѣтиѣ рѣшили, че тоя ще бжде признатъ за всемогъщъ, който има сила да вгѣсти водата, до като стане твърда, и който бжде въ състояние да издигне небесния сводъ. Слѣдъ това рѣшение сѣки захваналъ да се опитва, да направи водата твърда. За тая цѣль тѣ плавали единъ подиръ други въ океана, но сичкитѣ имъ напръгания били напрасни. Дошелъ редъ и до Бога: той плюналъ въ свѣта и водата тутакси се прѣобърнижла въ суша. Въ туй врѣме, когато се извършилъ тоя прѣвратъ, океанътъ силно се развълнувалъ. Огромно количество гъстъ димъ излѣзло изъ недрата му и покрило цѣлото пространство, тъй цото сичко било потънало въ мракъ.

Тогава Господъ, за да избави свѣта отъ тая бѣда, създалъ двѣтѣ велики свѣтила, а тъй сжщо и звѣздитѣ и свѣта се

¹⁾ Въ единъ великоруски расказъ лукавиятъ казва Господу: ха, да ставемъ рожденихъ братя, ти ще бдѣшъ по-малкиятъ братъ, а азъ по-голѣмиятъ. — Господъ се усмихналъ. — Да бдѣмъ тогава, Господи, равни братия. — Господъ пакъ се усмихналъ. — Хубаво, Господи, ти бди по-стариятъ братъ, а азъ по-малкиятъ. — Улови ме, рѣкълъ Господъ, за раката по-високо отъ лакътя; стисни ми сега раката съ сѣ сила. Лукавиятъ хахналъ Господи за раката по-горѣ отъ лакътя, стисналъ го, колкото му сила ловила, но се уморилъ. А Господъ си стоя и се усмихва. Слѣдъ това Господъ похваналъ самъ дявола за рака — и дяволътъ мѣкналъ. Господъ прѣкръстилъ дявола и тоя избѣгалъ въ ада. (*Буслаевъ*, Очерки и пр. I 457 ср. *Doanascies*, Нар. русскія легенди № 14) ср. по-нататъкъ въ циганския расказъ.

освѣтилъ. Слѣдъ тона Господь създаде небето и проявелъ рая и ада.

И тоя расказъ има нѣкои общи точки съ славянскитѣ и турекитѣ дуалистични раскази (плаването на боговетѣ по океана, плаването въ водата), макаръ въ него и да не срѣщаме една съществена подробностъ: мурганието въ водата.¹⁾ Дуалистическиятъ характеръ на тоя расказъ се е изтъркалъ и може би само отъ подирѣ да се е въстановилъ, което е вѣроятно, ако обърнемъ внимание на забѣлѣжката на г. Сиуффи, именно че на това мѣсто, дѣто била паднала ужъ божата слюнка, Езидитѣ и до днѣ днешенъ събиратъ свѣтия прахъ отъ земята, който прахъ наричатъ „прахъ на Шейка-Аади.“ Шейкъ-Аади, ако сега и да е мюсюлмански светецъ (на неговия гробъ ходятъ често Езидитѣ и държатъ около него изображението на Малькъ Тауса въ видъ на птица), не е нищо друго, освѣнъ очевидно олицетворение на самия Малькъ Тауса.

Споредъ вѣрваніята на Езидитѣ, когато Шейкъ Саади се явилъ въ видъ на мюсюлмански свѣтецъ, той рѣкълъ: „азъ съществувахъ и въ минжитѣ врѣмена и сега идъ при васъ.“ (N. Journ. Asiatique 1880, II. 81). По такъвъ начинъ миросъздаването се явява въ горния расказъ като работа на Малькъ Тауса, Езидскитъ дяволъ.

Въ слѣдующия езически расказъ, записанъ отъ г. Сиуффи, се казва това за сътворението на човѣка: Богъ рѣкълъ послѣ на своитѣ другари: „ето сега направихме небе, земя, рай и адъ.“²⁾ Сега ни трѣбать подданици. Азъ прѣдлагамъ да създадеме Адама, но за тая цѣль трѣба единъ отъ васъ да се съгласи, да се въплоти въ него. Кой отъ васъ се рѣшава да стори това? Но никой не се съгласилъ.

Тогавъ Богъ рѣкълъ на Шейкъ Синна: „ти ще се въплотишъ въ Адама.“ Шейкътъ се отрѣкълъ още веднѣжъ и помолилъ Господа да го избави отъ тая работа, като казвалъ, че не иска да живѣе въ такова едно същество, което съ цѣлото си потомство ще бѣде подхвърлено на сѣкакви грѣхове и ще направи всевъзможни грѣшки. — „Тѣй трѣба да стане!“

¹⁾ Трѣба въпрочемъ да забѣлѣжимъ, че споредъ славянскитѣ и фино-турекитѣ раскази отъ плаването въ водата не се явява сътворението на свѣта, а сътворението на Сатаната като резултатъ. Тѣй напримѣръ въ единъ Мордовски расказъ (Веселовскій, Разысканія XI, 12) и въ единъ украински, Господь намѣсто да плава, духа на пѣната (нахъ тамъ 59). Споредъ грузинскитѣ легенди, за които ще стане дума по-нататѣкъ, ангелитѣ произлизатъ не отъ Божата слюнка, а отъ сызвѣтъ на Бога. Въ българския расказъ на г. Дринова дяволътъ произлиза отъ Божата слюнка.

²⁾ Тамъ фраза ни дава поводъ да прѣдполагаме, че съзвѣстиятъ на Бога са земали участие въ сътворението на свѣта също, както и въ Зендавестата върховнитѣ ангели, алмостандитѣ помагатъ на Ормузда, да създаде свѣта. Трѣба да припомнимъ, че въ расказа на библията не само името на Бога (Елохимъ) стои въ множественно число, а на нѣкои мѣста съ поставени въ множественно число даже съотвѣтнитѣ глаголи и мѣстоимения при това име. (Бытiе I. 26. III. 22).

настоявалъ Господь. — „Ако това най сѣтнѣ е неизбежно, отговорилъ Синъ, то азъ ще отстъпѣ, но само съ едно условие: да ме придружишъ ти самъ до тѣлото, което ще създадешъ и да ме вкаришъ самъ вътрѣ; освѣнъ това, да създадешъ рай ва жилище на първия човѣкъ, въ когото азъ ще живѣя.“ Тия условия били приети. Богъ замѣсилъ тогава тѣсто отъ четиретѣ стихии: огъня, водата, въздуха и земята. Отъ това тѣсто направилъ една статуя въ видъ на човѣкъ и въвелъ въ нея Шейкъ - Синва. Адамъ въ сѣщия часъ захваналъ да живѣе и влѣзалъ въ рая. Послѣ отъ остатъците на тѣстото Господь създавалъ Ева, която Адамъ прѣгърналъ, цомъ ѝ съзрѣлъ.¹⁾ Нѣщо подобно на тоя расказъ за сътворението на човѣкъ, ние виждаме въ вѣрванията на Мандаититѣ. По-нататкъ ще срѣщнемъ сѣщия епизодъ въ българско-богомилското евангелие на Юсифа.

Като съпоставимъ тоя расказъ съ ученията на Гностицитѣ и Манихейтѣ, ний можемъ да заключимъ, че въ първичния изворъ на Езидския расказъ създателятъ на човѣка трѣба да е билъ дяволътъ. Душата на човѣка е частъ отъ основното божество, или оня първи Адамъ, който е произлѣзалъ отъ това божество и е изпадналъ въ първобитната материя.

И тъй въ езидскитѣ раскази ний намѣрваме материяли отъ иранскитѣ и халдейскитѣ космогонии, а тъй сѣщо и гностически и манихейски повѣрици, които сж влѣзали и въ състава на славянскитѣ и финно-турскитѣ дуалистически раскази. Разбира се, че Езидитѣ значително сж измѣнили тия материяли и нѣкъ сж ги комбинирали, подъ натиска на монотеистическитѣ идеи, особито мюсюлманскитѣ.²⁾

Тоя натискъ, както се вижда, трѣба да е билъ по-слабъ въ по-сѣвернитѣ области, въ Закавказия — тамъ намѣрваме за това между Грузинитѣ и сроднитѣ тѣмъ Сванети нѣкои раскази, които заематъ срднѣно мѣсто между езидскитѣ и славянскитѣ.

Понеже грузинско-сванетскитѣ легенди въ много отношения поразително приличатъ на българскитѣ, то ний ще изложимъ тѣхното съдържание, колкото е възможно по-пълно.

Въ единъ грузински расказъ се говори слѣдующето: „Най напредъ вселенната била покрита съ вода. Богъ, създателятъ

¹⁾ Споредъ единъ украински расказъ Богъ направилъ отъ останалата глина дѣтородния членъ на Адама, слѣдъ което Адамъ поискалъ да му се даде жена. (*Драгомановъ*, Малор. нар. преданія и раскази, 91).

²⁾ Като напушаме тукъ вече месоитанската областъ, нека отбѣлжимъ единъ откъслекъ отъ халдейската океаническа космогония, който се срѣща въ устнитѣ прѣдания на сирийскитѣ Араби. Въ изданието на *Прима и Соуина* Der pennsylvanische Dialect des Tür Abdin (II Th. Uebersetzung 219) четемъ слѣдното: „дѣлнати свѣтъ билъ едно голѣмо море и Христосъ плавалъ по водата въ видъ на птица. Наконъ той духналъ на морето и отъ това небето се издигнало надъ морето, та даже и многобройни риби се издигали съ него. Христосъ прѣобърналъ тия риби въ авѣди.“

на свѣта, въ това врѣме се намѣрвалъ въ Самкарската канара. Веднѣжъ той излѣзълъ отъ нея и се хвърлилъ въ водата; въ водата му станало студено; той въздъхналъ и двѣ сълаи покапали отъ очитѣ му. Тия сълаи се прѣобразили въ Архангела Михаила и Гавриила, отъ които първиятъ постоянно стои отъ дѣсна рѣка на Бога, а вториятъ отъ лѣвата.

Богъ сѣ по-ниско и по-ниско се спущалъ въ водата и потѣвалъ. Въ това врѣме архангелитѣ Михаилъ и Гаврилъ го вели подъ рѣка и го извадили. И тримата трѣбало какъ да е да унищожатъ водата и да откриятъ сушата.¹⁾ Съ тая цѣль тѣ захванѣли да духатъ на водата и така достигнали до дѣното на морето и стѣпили на пѣсѣка. Тукъ тѣ забѣлѣвали слѣди отъ нѣкое неизвѣстно сѣщество. Богъ рѣкълъ: „хай да трѣгнемъ по тия слѣди; чии ли сѣ и кждѣ ли ще ни искарать?“

Архангелитѣ се съгласили, трѣгнали по дирята и така стигнали до единъ снѣ камѣкъ. Като подигнали камѣка, Самоелъ изсочилъ и хванѣлъ Бога за гърлото — безъ малко щѣлъ да го одуши.²⁾ Богъ се нажалилъ и захванѣлъ да иска помощъ отъ ангелитѣ, но и тѣ не могли да освободятъ Бога. Нѣмало други край и Господъ захванѣлъ да моли Самоела тѣй: „Искай каквото обичашъ, само пусти ме!“ — Самоелъ отговорилъ: „Нищо друго не искамъ, само да се *побратимимъ*.“ — Богъ се съгласилъ. Самоелъ го пуснѣлъ тогава и си отишелъ по пѣтя. Богъ съ двата ангела останѣлъ на мѣстото си. Захванѣли да лѣчатъ водата отъ земята, но не можали нищо да извършатъ. Издигнали една стѣна между водата и сушата, но отъ налѣганieto на водата стѣната сѣ се рутила и водата пакъ се съединявала съ сушата. И тримата се нажалили; видѣли тѣ, че трудѣтъ имъ напрасно отива и вече не знаяли какво да правятъ. Архангелъ Михаилъ казалъ Богу: „Иди при брата си Самоела, може той да те научи, какво да правимъ.“ Богъ се съгласилъ. Ангелѣтъ отишелъ при Самоела и му разказалъ цѣлата на своята мисия и Самоелъ дѣйствително му далъ свѣтъ, какво да върши.

— „Кажи на брата ми, Бога, рѣкълъ Самоелъ на Архангела, че трѣба, колкото можете, да дѣлате камѣни и трима и да изидате стѣната, а послѣ пакъ да изрутите. Карайте това извиздание и разрушение до като ви омръзне; тогава пригответе двѣ трѣби, турете ги една до друга и вий двамата ангели надуйте ги, колкото ви е силата. Като се уморите, тогава самъ Богъ, колкото му позволяватъ силитѣ, нека затрѣби громко и сушата ще се освободи отъ водата; първата ще си остане на мѣстото, а втората ще отиде на друга страна.

¹⁾ Ето до какви прѣдставления е дошло постоянното антропоморфозирание на старата космогоническа идея за значението на вѣтра въ създаването на свѣта.

²⁾ Самоелъ — ангелѣтъ на смъртта въ старозавѣтнитѣ еврейски апокрифи, тъждественъ съ Сатана.

Архангелъ Михаилъ благодарилъ Самоелу за съвѣта му, върналъ се при Бога и му разказалъ сичко. Богъ и Архангелитѣ изпълнили съвѣта на Самоела: — водата се дръпнала, и сушата се показвала. Като се отдѣлила водата отъ земята, Богъ въ течение на 7 дена сътворилъ сичкитѣ животни и човѣка.

Първитѣ хора били Адамъ и Ева. Богъ велъ прѣстъ, вдъхналъ ѝ душа, и Адамъ и Ева се явили, но и двамата били слѣпи. Архангелъ Михаилъ имъ показвалъ дѣ да живѣятъ, рѣкълъ имъ да не слушатъ никого, до като не се завърне и си отишелъ. Адамъ и Ева останали самички. Въ туй врѣме се приближилъ при тѣхъ Самоелъ въ видъ на лѣрчъ и имъ рѣкълъ: „защо стоите тукъ? Ето около васъ има една ябълчица, покачете се на нея и ежте отъ нейния плодъ, тогана ще прогледате.¹⁾ Ева послушала, покачила се на дървото, откъснжала една ябълка, хапнжала и ѝ прѣдала Адаму. И двамата прогледали и се засрамили отъ своята голота. Слѣдъ нѣколко врѣме дошелъ Михаилъ, повикалъ Адама и Ева, но тѣ не се показвали, защото били голи. Ангелътъ разбралъ, каква е работата, рѣкълъ имъ, че щѣше да бже пб-добрѣ, да бѣхж почакали и си отишелъ.²⁾ Слѣдъ това потомството на Адама и Ева се размножило въ тоя видъ, въ който го виждаме сега.

Да не бѣхж послушали Адамъ и Ева Самоела и да не бѣхж яли отъ ябълката, потомството имъ щѣше да бже честито; щѣше да получава даромъ храна, питие и облѣкло, безъ да се труди, и женитѣ щѣхж да раждатъ безъ болки.

Като се случило сичко това, Самоелъ отишелъ пакъ при Бога, и като братъ го помолилъ, да му отдѣли, каквото му се пада. Богъ не рачилъ. — „Е че тогава защо ме братими? рѣкълъ Самоелъ Богу: ако не щешъ да ми дадешъ нищичко друго, то поне дай ми *саницери*. (Прѣводачътъ на тая легенда обяснява, че *саницери* било нѣщо таквозъ, което правило, щото сичко, каквото човѣкъ и да жертвува Богу или да дава за помана на мъртвитѣ, да принадлежи на тогана, въ чинито рѣцѣ се намѣрва то).

¹⁾ Ний видѣхме въ българския расказъ, че първѣтъ е създаване на дивола; влѣсѣдилъ на него Сатана отива при Бога. Първѣтъ се смѣта за създаване на дивола и въ прѣданията на много други народи (вижъ Украинското прѣдание у *Чубинскій*, Трудъ Исследницъ I, 79, великоруското у *Сидовникова*, Нар. сказки Самарскаго края, 251; ивѣското у Вр. *Приймиъ*, *Нана und Kindermärchen*. № 148, и др.) Въ Мюсюлманскитѣ прѣдания ангелътъ на смъртта се явява Адаму въ видъ на козелъ (*Weil, Biblische Legenden der Muselmanen*, 42). Може тия прѣставления да иматъ нѣщо общо съ Халдейскитѣ прѣставления за козата, която се смѣтала за неприятелка на лозата и на нямата. Тия двѣтъ Асирю-Вавилонянитѣ ги отождествявали съ дървото на живота и козата. (Ср. *Lenormant, Les origines de l'histoire* etc. I. 75—83. V. *Lajard, Recherches sur le culte etc. de Venus*, atlas pl. n. 2. има едно интересно изображение, копирано отъ единъ вавилонски цилиндър, отъ което се вижда, какъ една коза напда дървото на живота и едно куче, което ни се струва, че е поставено да зацѣпва дървото. Ср. тамъ пакъ pl. IV № 12).

²⁾ Тоя расказъ за грѣхонападането силно се отдалечава отъ библическия и по свои характеръ се приближава повече къмъ расказа въ Бундехешъ и къмъ турскоалтайския.

Богъ далъ Самоелу „сапицери“; Самоелъ го глътнѣлъ и си отишелъ въ ада. Минѣло се много врѣме и Христосъ се родилъ. Последниятъ велъ съ себе си сичко живо на свѣта, начинайки отъ човѣка та до влечугитѣ, и отишелъ въ ада. Щомъ видѣлъ Христосъ Самоела, вграбчилъ го за гърлото, стиснѣлъ го и го накаралъ да исполне сапицерито. Пб-нататѣкъ слѣдва една доста оригинална подробностъ: какъ Самоелъ се опиталъ да задържи Христа въ ада, но Христосъ сѣ пакъ сполучилъ да изкочи. Ний испущаме обаче тая подробностъ, защото не се отнася до нашия прѣдметъ.

Други единъ вариантъ расправя малко запетлано, макаръ и съ нѣкои интересни подробности първата частъ отъ легендата, но за това пѣкъ по-пълно е разказана исторіята за явлението на Христа:

„Михаилъ и Гавриилъ ходѣли по свѣта. Земната кора въ това врѣме била толкова мека, щото тѣ потѣвали въ неж до колѣни, макаръ и да имали на краката си единъ видъ шейни (дѣски за ходанье по синѣга). Прѣдъ тѣхъ по земята постоянно се търкалялъ единъ валчестъ камѣкъ. Богъ рѣкълъ: „Тоя камѣкъ ни омръзнѣ, азъ ще го стропж!“ Ангелитѣ се въспротивили: „Не дѣй, че ще се каемъ послѣ“ — казали тѣ. Богъ не ги послушалъ, ритнѣлъ камѣка и го стропилъ. Отъ камѣка изсочилъ тогава Самоелъ, хванѣлъ Бога за гърлото и щѣлъ да го одуши. Богъ се наскърбилъ и рѣкълъ: „Пусни ме само, и каквото искашъ, ще ти дамъ.“ Самоелъ му рѣкълъ: „Дай ми видимия свѣтъ или невидимия, вѣчния.“ Богъ му отстъпалъ вѣчния свѣтъ. Самоелъ оставилъ Бога на мира и си отишелъ. Ангелитѣ рѣкли Богу: „Лошо направихме ний, отъ сега нататѣкъ душата на сѣки човѣкъ ще бѣде въ рѣцѣтъ на Самоела; поменитѣ които се правѣтъ за мъртвитѣ, ще бѣдѣтъ негови и когато хората узнаѣтъ това, ще ли тѣ да ни славѣтъ? — Хайде, рѣкли Ангелитѣ, да прѣваримъ Сатанаила и да му кажемъ, когато Богу се роди синъ, да му отстъпи вѣчния свѣтъ.“

— Хмъ, ако на Бога прилича да има синъ, нека най-сетнѣ да бѣде неговъ вѣчниятъ свѣтъ, отговорилъ Самоелъ.

— Ангелитѣ се върнѣли пакъ при Бога и сички си трѣгнѣли по работата. По пѣтя си срѣщнѣли единъ потокъ, въ който Марія (Богородица) нѣщо си прала. Архангелътъ рѣкълъ Богу: „Духни душата си въ моята песница, а азъ ще отидѣ и ще ѣ пуснѣ въ устата на Марія.“ Богъ се съгласилъ. Ангелътъ велъ Божата душа въ шената си, занесѣлъ ѣ Марии и пуснѣлъ ѣ въ устата ѣ. Тя тосъ часъ се усѣтила тежка. Като си отишла въ кѣщи, обадила сичко на майка си. Тая ѣ распитала за сичко и като узнала каква е работата, казала ѣ да бѣде прѣдпазливна.

Мария станжала тежка и родила Христа... Подиръ распятието и смъртѣта си Христосъ слѣзълъ въ Ада при Самоела и искаралъ отъ тамъ души тѣ на сичкитѣ хора, освѣтъ душата на Мека¹⁾ (?)

И въ двата варианта отъ грузинската легенда, особено въ втория се прѣдставя договорѣтъ съ дявола сжщо, като въ българската народна легенда, т. е. договорѣтъ се сключва между Бога и Сатана, а не между Адама и дявола, като въ писанитѣ славянски апокрифи (*Тихонравовъ*, Памятники отреченной русской литературы I 16—17, *Пыпинъ*, Ложныя и отреченныя сказанія о ветхозавѣтныхъ лицахъ и событіяхъ по рукописамъ соловецкой библиотеки 93, 211—212. *Русскій Филологическій Вѣстникъ* 1887, IV, 174; ср. Liber I. Joannis apocryphus у *Thilo*, Codex Apocryphus Novi Testamenti I 888).

Тая особенностъ на българскитѣ, грузинскитѣ и подобнитѣ тѣмъ славянски и фине-тюркски раскази ни дава право да ги смѣтаме за по-стари отъ писанитѣ славянски апокрифи и по-близки до иранскитѣ раскази за договора между Ормузда и Аримана. (*Bundehesh*, гл. I, *Minokhired* въ *Spiegel Die traditionelle Litteratur der Parsen*, 95—98, 143), отъ което до тия книжни апокрифи. Само въ третия намъ извѣстенъ грузински расказъ²⁾ договорѣтъ става между Адама и Самоела.

Сванетскиятъ расказъ³⁾ е запазилъ въ себе си нѣкои още чѣрти по-стари даже отъ подробноститѣ на грузинскитѣ легенди. Тѣй напр. въ тѣхъ прѣмо се казва, че Богъ и Сатанаилъ сжвѣчно сжществували. „Имало е врѣме, казва сванетската легенда, когато нѣмало нито небето, ни земята, нито пѣкъ това, което сега се намѣрва на тѣхъ. А сичко било покрито съ вода, съ море. Посрѣдъ това море се извишавала една висока канара и върѣдъ тая скала билъ Господъ. Богу се додѣляло да сѣди самичѣкъ въ скалата, за това ъж растворилъ на 12 версти расстояние и изсочилъ. Тогавъ изсушилъ водата и смѣсилъ водата и земята, които били около скалата; слѣдъ тона ги раздѣлилъ на двѣ: отъ едната часть Господъ направилъ небето, а отъ другата създалъ земята за хората и животнитѣ. Но живи сжщества още нѣмало, тогава Господъ отъ съклетъ заплакалъ, една сълза капнѣла отъ дѣсното му око и отъ неж произлѣзълъ Архангелъ Михаилъ, послѣ капнѣла една сълза и отъ лѣвото му око и станжалъ Архангелъ Гавриилъ. Минжло се много врѣме. По Божа заповѣдь се създали на земята много сжщества и хора. Богъ и ангелитѣ му ходѣли наедно по все-ленната. Много врѣме ѣдели тѣ по свѣта на своитѣ чудесни

¹⁾ Каква е тая Мека, издателятъ на легендата не обяснява.

²⁾ Сички тия грузински раскази сж зети отъ *Сборникъ Матеріаловъ* для списанія мѣстностей и племенъ Кавказа т. X. стр. LXXV—LXXX.

³⁾ *Сборникъ Матеріаловъ* и пр. X, отд. II 245—251.

коне, на сѣкше засушавали водата за хората и най сѣтнѣ видѣли единъ огроменъ камъкъ, бѣлъ като снѣгъ и трѣгнали по неговата посока; но третѣ сплътника не закарали Бога при оня камъкъ, а го повели по други пътѣ. Върнахли се пакъ назадъ, но ангелитѣ пакъ не го завели на оня камъкъ. Тогавъ Господъ казалъ на своитѣ ангели: „Туй трѣба да е отъ ваша хитростъ, дѣто не можахме да отидемъ на камъка, а то инакъ щѣхме да го намѣримъ.“ Ангелитѣ рѣкли: „Много хубаво, да те заведемъ на бѣлия камъкъ, но ний мислимъ, че това ще ни принесе само зло и щета, ако видимъ бѣлия камъкъ.“ — Дошли на камъка. Богъ ударилъ съ камшика си камъка, камъкътъ се строшилъ и отъ него изсочилъ дяволътъ и изведнѣжъ зграбчилъ коня на Господя. Богъ повикалъ ангелитѣ на помощъ. Тогавъ тѣ обиколили сатана и зели да го питатъ кой е той, или чий е господаръ. Дяволътъ рѣкълъ Богу: „Азъ и ти — и двамата бѣхме вжтрѣ въ камъка; азъ и ти — и двамата сме отъ една рода (фамилия, происхождение, Гваріш); азъ съмъ сърцето на камъка, сжщо като тебе, за това отдѣли ми нѣщо отъ вселенната.“ Богъ прѣдложилъ на ангелитѣ да обсѣждатъ просбата на дявола. Тѣ раздѣлили сичко на три части: на една страна отдѣлили сичкитѣ живи хора, на другата — душитѣ на мѣртвитѣ, а на третата — сичкитѣ животни и птици.

Богъ си избралъ хората и животнитѣ, а дяволътъ — душата на човѣка; но ангелитѣ прибавили при това едно условие; тѣ рѣкли на дявола: „Сатана, ти много не дѣй се радва. Да знаешъ, че душата на човѣка ще бѣде въ твоитѣ рѣцѣ само до като се роди на Бога синъ, който ще избави отъ твоео царство душитѣ на умрѣлитѣ хора.“ Дяволътъ отговорилъ, че до като се роди на Бога синъ, много и много врѣме ще се мине, за това стига му и толкова, за да измами още много човѣшки души.

Дяволътъ направилъ ада и го заградилъ ошоловрѣсть съ стѣна, само на едно мѣсто оставилъ една малка дупка, прѣзъ която влѣзвали душитѣ на хората; въ пакъла имало много дяволи, които по показъ на най-стария дяволъ мѣчали сѣкакъ душитѣ. Минжло се много врѣме и душата на човѣка сѣ тѣй се мѣчала въ пакъла; но дошло врѣме да се роди Синъ Божи. Богъ се смилилъ за душитѣ на хората и поискалъ да изпълни това условие, което било заключено между него и дявола, когато си дѣлѣли свѣтътъ. Богъ и ангелитѣ му се събрали на свѣтътъ; сички исказали мнѣнията си; единъ ангелъ рѣкълъ, че познава двама праведни съпрузи, които иматъ една дѣщеря, на име Мария. Тогавъ Богъ зель една ябълка, духналъ въ неѣ душата си и ѣ далъ на ангелитѣ. Тѣ зели ябълката и отишли въ Маринната ежца. Мария била (много) пречиста дѣвица; по онова врѣме въ оная страна нѣмало друго такова, въ сички отношения добро момиче

като Мария. Ангелитѣ отишли въ Маринна домъ, но нежъ нѣмало: тя била съ пранье на извора. — Ангелитѣ отишли за това тамъ. Архангелъ Гавриилъ, бегъ да се покаже, подхвърлилъ ябълката, която му билъ далъ Богъ. Мария зела ябълката и хапнала отъ нежъ три пѣти, но на ябълката не останѣли никакви слѣди отъ хапка. Напосокъ Мария ѣхъ турила въ пазвата си. Въ това врѣме Архангелъ Гавриилъ се явилъ Марии и рѣкълъ ѣ: „Радвай се, Марио, защото съ назапванието на ябълката, въ тебе влѣве Свѣтій Духъ. Ти ще зачнешъ и ще родишъ синъ; той ще бѣде Христосъ, за това бѣди света и пази се отъ сичко, що Богъ не обича.“ Мария се почудила отъ тия думи на ангела, но послѣ много прославяла Бога.

И наистина, както ангелътъ казалъ Марии, тъй се и случило: като му дошло врѣмето, Мария родила синъ въ Витлеема града. Христосъ много скоро порасълъ, толкова уменъ билъ, че сичкитѣ му се чудѣли. Единъ день Христосъ се кръстилъ и захванѣлъ да учи народа и сѣ на хубаво го училъ. Ясно расправялъ на народа, кой е истинския Богъ и кои сж неговитѣ закони (желания). Два пѣти въ проповѣдта си Христосъ рѣкълъ на народа: „Ще теглимъ още голѣма мѣжа, до като прѣнесемъ пѣсѣка.“ Но народа не разбралъ тия думи. Тогава единъ юноша рѣкълъ: „Учителю, ний не разбрахме, какво значатъ твоитѣ думи, за това ни расправи хубаво и ний ще ти свършимъ работа.“ Тогава Христосъ рѣкълъ: „Вървете сички подирѣ ми.“ Народътъ трѣгналъ подирѣ му. Христосъ ги завелъ сички въ ада, разрушилъ го, искаралъ отъ тамъ мъртвитѣ и ги завелъ въ рай; рай Господъ билъ го приготвилъ по-отрано. По такъвъ начинъ Христосъ побѣдилъ дявола и разрушилъ царството му — ада. „О прѣславний Христосе, какви работи ти си извършилъ!“

Като разгледаме по-горѣприведенитѣ грузински раскази (които не е мѣчно да се въстановимъ изцѣло чрѣвъ съпоставяние на различнитѣ имъ подробности) и като ги сравнимъ съ българскитѣ и алтайскитѣ, може да дойдемъ до слѣдното заключение:

Грузинско-сванетскитѣ раскази сж прѣмо популярно отражение отъ книжнитѣ дуалистически раскази: отъ халдейско-арабскитѣ и израснѣлитѣ на тѣхна почва учения на Гностицитѣ, Маркионитѣ, Манихейтѣ и т. н. Ний виждаме въ подробностѣта за Божията слабостъ, сѣщото, което срѣщаме и въ ототѣжливостъта на Ормузда прѣдъ Аримана или на първия Еонъ (първия Адамъ) прѣдъ Сатана. — Тия слѣди показватъ, че се е правяло равнище между върховния Богъ и твореца на видимия свѣтъ, (старозавѣтниятъ Богъ на Гностицитѣ и пр.) тѣ доказватъ и сѣществуващието на прѣдставлението, че свѣтътъ е билъ отдаденъ въ власть на дявола до появата на върховния Богъ или на

първия Еонъ въ лицето на Христа и т. н. Само че съответственитѣ на тия учения образи сж се сплѣткали въ народнитѣ сказания, тъй щото, напримѣръ ролята на върховния Богъ се явява раздѣлена тукъ между Бога и Самоела.

Въ сѣки случай самото съществуване на подобни раскази въ Закавказия, дѣто не е можало да проникне ни славянско ни турско-алтайско влияние, говори ясно въ полза на това, че тия раскази не могатъ да бѣждатъ отъ сѣверно происхождение — ни славянско, ни финско, ни тюркско, — а трѣба напротивъ да се въведатъ къмъ извори по-южни и при това по-стари отъ славянскитѣ апокрифи — прѣди сичко, къмъ ирано-халдейскитѣ извори.

А понеже закавказкитѣ раскази въ много отношения сж до тѣждественностъ сходни съ славянскитѣ — особито съ българскитѣ и тюркскитѣ, то ний имаме още едно основание повече да смѣтаме и тия послѣднитѣ за произстекли отъ ирано-халдейски извори.

Трѣба впрочемъ да забѣлѣжимъ, че въ закавказкитѣ раскази отсъствува и най-малката дияра отъ епизода за мурганието на твореца-дьяволъ въ морето, съ цѣлъ да се земе отъ тамъ основата за сушата, епизодъ, който се срѣща въ Мандейскитѣ раскази. — Отдѣлението на водата отъ сушата по свѣта на Самоела само отдалече ни напомня епизодитѣ въ славянскитѣ и тюркскитѣ раскази за участието на дявола въ сътворението на свѣта. Ний мислимъ, че тая разлика на закавказкитѣ раскази отъ славянскитѣ и тюркскитѣ е произлѣзала въ слѣдствие на атрофиранieto на съответствующитѣ епизоди въ Закавказкитѣ легенди подъ влиянието на планинско-континенталната обстановка въ живота на Грузинитѣ и Сванетитѣ.

Тая атрофия ний съглеждаме и въ втория български расказъ (на г. Дринова), при сичко, че неговото сродство съ първия (Общъ Трудъ) не може да подлежи на никакво съмнѣние.

Понеже именно вториятъ български расказъ заключава въ края си подробности крайно сходни съ подробноститѣ на първия и съ подробноститѣ на закавказкитѣ раскази, а въ сжщо врѣме началото му е близо до закавказкитѣ легенди — то ний имаме още повече право да прѣдположимъ, че въ първоначалния си видъ българскитѣ и закавказкитѣ раскази сж били почти тождествени и слѣдователно трѣба да сж произлѣзли отъ общи извори.

По-нататкъ ний ще се опитаме да прослѣдимъ происхождението на славянскитѣ раскази и специално на българскитѣ подъ влиянието на Закавказкитѣ, а сега ще кажемъ само нѣколко думи за аналогитѣ, които иматъ Евидекитѣ и Закавказкитѣ

раскази съ нѣкои славянски прѣдставления, а особито съ галицката коледна пѣсень за гължбитѣ творци.

Неможе да не се признае, че има сходство между тия гължби и птицитѣ създатели въ еврейския расказъ, а тъй общо не трѣба да се испусне безъ внимание съпадението на камъка отъ който (въ галицката коледна пѣсень) били сътворени небето и небеснитѣ свѣтила, съ камъка, въ който (споредъ грузино-сванетскитѣ раскази) били живѣли първоначално Богъ и Сатана (синиятъ камъкъ на гал. коледка. *Lapis-lazuli*, който тъй се е цѣнилъ въ Халдея). Припѣвътъ въ галицката пѣсничка: „Подуй, Господи, духомъ твоимъ по земли“ съотвѣтствува на духанието Божие и на ангелитѣ въ началото на първия грузински вариантъ и на Христовото духание на морето въ сирийския расказъ въ сборника на Социна.

Напосокъ трѣба да съпоставимъ и еврейския епизодъ за пребиванието на Шейкъ-Синна (за неговата върховна божественостъ ний говорихме вече по-горѣ) въ чапичката на единъ триндафилъ съ украинскитѣ раскази, въ които се говори, че първоначално Господъ създалъ Адаму жена отъ единъ розовъ цвѣтъ, а когато Адамъ не се съгласилъ, да земе такава жена, Господъ му рѣкълъ: „Азъ ще ѣ дамъ за майка на сина си.“ (Чубинскій, Труды, Экспедиции и п. I. 145 и 146). Шейкъ-Синнъ напомня и царя на двуглавитѣ исполини, къмъ когото Господъ се обърналъ за свѣтъ, какъ да надвие на великанитѣ. Царятъ свѣтва, да ги истреби съ потопаъ *Revue internationale 1888. Juin, Mythes et croyances populaires de l'Ukraine*, споредъ Руликовскій).

Сичко това сж дребулии, но тѣ показватъ, че месопотамскитѣ и задкавказкитѣ понятия сж упражнявали нѣкакво влияние върху украинскитѣ, макаръ и да е трудно въ дадения случай да се опрѣдѣли пътя на това влияние.

По поводъ на дървото, на което сѣдѣтъ, въ галицката коледна пѣсень, гължбитѣ-творци много съображения сж искавани до сега, между друго и отъ г. Веселовскій въ неговитѣ работи за свѣтовното дърво.

Ний ще забѣлѣжимъ, че при съпоставянието на разнитѣ прѣдставления за свѣтовното дърво съ цѣлъ да се намѣри генетическата имъ връзка, трѣба да се прѣдпочитатъ халдейскитѣ и иранскитѣ образи, защото тѣ сж по-стари и сж документално засвидѣтелствувани.¹⁾

¹⁾ Ср. вавилоно-асирійскитѣ изображения по-нататъкъ въ притурката, а въ Вундехенъ оскѣнъ горнаприведения пассажъ, гл. XXVII за дървото асрѣдъ морето Вурукана, което съ дърва семената на сички растения и на първобитното море. Старитѣ Халдейски прѣдставления за свѣтовното дърво сж се очували у Мандейцитѣ, свещенната книга на които обявява за праведникъ, че ще види дървото *Samaritan* (сѣнчестото) въ областта на висина, живота . . . Et qui ab his vindicaverit, ascendet, Vitam Summam in suo habitaculo visurus, vitam puram sam et starcan arborem, unde extitit, visurus, vitam Schor visurus, et in hujus

Между маджарокитѣ цигани е записанъ единъ расказъ за създаването на свѣта, който прѣдставя нѣкои чѣрти, сходни съ евидскитѣ и грузинскитѣ раскази, а тѣй също съ алтайскитѣ. Той съдържа обаче нѣкои още по-стари, по сѣка вѣроятности ирански подробности:

Когато нѣмало нищо на земята и никадѣ, освѣтъ едно огромно количество вода, Богъ намислилъ да направи свѣта, само че не знаелъ, какъ да захване работата. — Като го било ядъ, че не може да намѣри начинъ и още повече, че нѣма братъ, съ когото да се посвѣтва, той хвърлилъ въ водата тоягата, на която се опиралъ, като се расхождалъ по облацитѣ. Щомъ паднала тоягата въ водата, товъ часъ израсло на ежщото мѣсто едно исполинско дръво, коренитѣ на което се спущали въ морските глѣбини. На една отъ вѣйкитѣ на това дръво сѣдѣлъ дяволътъ, който тогава билъ бѣлъ, като създадениятъ послѣ отъ Бога човѣкъ.

— „Милий Божице, милий братко, занималъ дяволътъ и се усмихналъ, — мене наистина ми е жалъ за тебе! Ти нѣмаши ни братецъ, ни другаръ. Хубаво, азъ ще ти станъ братъ и другаръ.“

— „О, не може! Отговорилъ Богъ, ти не можешъ да ми бѣдешъ братъ, никой не може да ми бѣде братъ. Бѣди ми другаръ.“

Деветъ дена слѣдъ тоя разговоръ, когато Господъ не билъ създавалъ още свѣта, защото не знаелъ, какъ да залови работата, той забѣлѣжилъ се пакъ, като се расхождалъ веднѣжъ съ дявола, че тоя послѣдния не е твърдѣ приятелски расположенъ къмъ него. Дяволътъ, който не билъ глупавъ, забѣлѣвалъ, че Господъ не му вѣрва и за това рѣкълъ: „Милий братко, ти не мислишъ ли, че ний не сме единъ за други? Заповѣдай, създай още одного, че да сме трима.“

— Лесно е то да кажешъ: създай друго, рѣкълъ Богъ много нажаленъ, — създай го ти, като си толкова уменъ.

— Да, но азъ не съмъ способенъ за тая работа, рѣкълъ дяволътъ, а то азъ бихъ отдавна създавалъ прѣкрасния и щирокия свѣтъ; каква полза отъ моето желание, като не знамъ милий братко, какъ да се заловѣ за работа.

— Хубаво, рѣкълъ Богъ, като се замислилъ и се почесълъ по тила, като че си спомнилъ нѣщо: азъ ще създамъ свѣта, но ти трѣба да ми помогнешъ. Хайде по скоро, не губи време,

caecumine, tractu et celsitudine habitaturus“ (Norberg, Codex Nazaraeus III 68—69). Прѣводътъ на Мандейската свещенна книга обяснява *Setarean* — *arbor umbrifera in sede Vitae Summae vigena*, а името на лозата *Sam Gufno* — *vitia fragrana, in sede vitae summae vigena* (ср. сит. опомастисон 117, 111). Лозата, на която въ арійската традиция отговаря растението *хома* (*asclepias acida*) е дръвото на религиозния екстазъ и съотвѣтствува на дръвото за познаването на доброто и злото. Мандейската традиция по-такъвъ начинъ е завоювала ясно разликата между двѣтъ дървета, които са до нѣгадѣ смѣсени въ еврейскитѣ прѣдания. (Ср. Битието II, 9—17. III. 8—20).

спузни се въ водата и донеси ми отъ дъното една шепа пѣськъ, да направимъ отъ него земя.

— „Тѣй ли, рѣкълъ дяволътъ, като се приструвалъ на ахмакъ; ами че кажъ ще ѝ направимъ? Азъ не разбирамъ.“

— „Азъ ще произнеса името си и пѣськътъ самитъкъ ще образува едно къло, отговорилъ Богъ; но по-скоро донеси пѣська.“

Дяволътъ се мурналъ въ водата и си рѣкълъ: „О, азъ не съмъ толкова глупавъ, да оставя другото, да сътвори свѣта. Азъ самъ ще си го създамъ, като произнеса името си.“

Като стигналъ дяволътъ на дъното на водата, загребалъ пѣськъ и съ двѣтъ си рѣцѣ, но като произнесълъ името си, той се видѣлъ принуденъ да хвърли пѣська, защото му опарилъ рѣцѣтъ. Като се върналъ дяволътъ, рѣкълъ Богу, че не може да намѣри пѣськъ.

— „Иди, търси, но донеси, каквото ти заповѣдахъ.“

Въ течение на деветъ дена сѣ туѣ казвалъ, че не може да намѣри пѣськъ; той лъгалъ, защото постоянно гледалъ да си създаде свѣтъ отъ пѣська въ водата, та произнасялъ името си — но сѣки пѣтъ той се опарвалъ; пѣськътъ ставалъ сѣ по-горещъ и по-горещъ и захванжлъ тѣй да го изгара, щото веднѣжъ той се върналъ черъ, като въгленъ.

Като видѣлъ Господъ дявола, рѣкълъ му: „Ти си станжалъ черъ както виждамъ, ти си ми билъ лошъ другаръ; бързай сега и донеси ми пѣськъ отъ водата, но не произнасяй пакъ твойто име, иначе пѣськътъ ще те изгори съвсѣмъ.“

Дяволътъ се мурналъ въ водата и сторилъ, каквото му било заповѣдано.

Богъ велъ пѣська, произнесълъ името си, свѣтътъ билъ създаденъ и дяволътъ много се зарадвалъ.

— „Тукъ, рѣкълъ той, като сѣдналъ подъ едно сѣнчесто дърво, подъ това дърво азъ ще останя да живѣя, а ти, милий братко, потърси си друго жилище.“

Това безобразие толкова разгнѣвило Бога, щото той рѣкълъ: „Ахъ ти вагабонтино, почакай, азъ тебе ще та науча на умъ: вѣнъ отъ тука!“

Въ тоя мигъ единъ грамаденъ бикъ изсочилъ отъ храсталака, набучилъ дявола на рогаветъ си и затичалъ съ него по широкя свѣтъ.

Отъ страхъ и болки дяволътъ тѣй грѣмко захванжлъ да вика, щото отъ дървото се зацѣпили трѣсичици и се прѣобърнали въ хора.

„Тъй Господь създалъ свѣта и въ него хората съ помощта на дявола.“¹⁾

Макаръ маджарскитѣ и трансилванскитѣ Цигани и да живѣятъ въ сѣсѣдство съ Славянитѣ и да сж даже обиколени отъ послѣднитѣ, сѣ пакъ трѣба да се исклучи прѣдположението, че може Циганитѣ да сж заели горѣприведения расказъ отъ Славянитѣ, прѣдъ видъ на голѣмитѣ различия на тоя расказъ отъ славянскитѣ.

Въ сжщото врѣме такива черти въ циганската легенда, като исплуванието на дявола отъ бездната (ср. грузинскитѣ раскази), прѣпиранieto му съ Бога на дървото, жарьта на водното дѣно (ср. езидскитѣ прѣдания) сближаватъ тая легенда съ месопотамскитѣ и задкавказскитѣ, а происхождението на хората отъ дървото и бика, който поразява дявола, (тоя бикъ е подобие на чудеснитѣ животни, въ това число и на биковетѣ, които побѣждаватъ сътворенията на Аримана въ Бундехешъ гл. XIX) ясно говорѣтъ за иранското влияние въ циганския расказъ.²⁾

Очевидно е, че маджарскитѣ и трансилванскитѣ Цигани сж донесли основата на горѣприведения расказъ отъ своето прѣбивание въ ирано-месопотамскитѣ страни.

Началото на циганския расказъ (съ свѣтовното дърво, което израсва отъ водата и дявола на вѣйката) произвежда впечатление на нѣщо по цѣло и по-старо, отъ колкото съответствующи езидски расказъ: той ни напомня *лотуса* верѣдъ океана и сѣдящитѣ на него богове въ индийскитѣ прѣдания³⁾ — тъй щото тоя цигански расказъ може да ни покаже, какъ е проникнѣла основата на занимающитѣ насъ раскази отъ Индия въ иранско-халдейската областъ.

Въ сѣкой случай тия данни, които се прѣдставятъ въ изложенитѣ алтайски, мандейски, езидски, задкавказски и цигански раскази, струва ни се, сж достатѣчни да ни убѣдѣтъ, че основата на занимающитѣ насъ дуалистически раскази се е образувала окончателно именно въ ирано-халдейската частъ на прѣдня Азия.

(Слѣдва).

¹⁾ Journal of the Gypsylore society, Vol. II № 2. April 1890, Gypsy anecdotes from Hungary by Wlad. Kornel, 67-68. Единъ вариантъ отъ тоя расказъ е помѣстенъ въ сборника на Н. v. Wlislöcky „Märchen und Sagen der transilvanischen Zigeuner“ Berlin. 1886 „№ 1. Die Erschaffung der Welt; тоя вариантъ е по-краткъ.“ Не можемъ при тоя случай да не изразимъ желанието, да се намери нѣкой да се занимае специално съ събиранieto на пѣсни и приказки между *българскитѣ* цигани.

²⁾ Това влияние не може да очуди никого подвѣр много фактове, които е събралъ напр., г. Кузавкинъ въ врѣме на своето изучаване на Циганитѣ въ Европа, Азия и Африка (ср. въ Journal of Gypsylore society 1890, 2-4 *Компанине*, Materials for the study of the gypsies, by Dr. A. Elyassoff, отъ извѣстията на Ими. Руско Георг. Общ. 1882). Въ циганскитѣ раскази се срѣща даже името на Аримана. *Anromori* (Angromaurinus). — Явни слѣди отъ иранската легенда за Вара (рай) и Джемшида и отъ иранохалдейскитѣ прѣдставления за свѣтовното дърво се съгледатъ въ расказа на трансилванскитѣ цигани: Wlislöcky op. cit. № 7. Der Baum, den allerlei Jammer traf.

³⁾ Сравни и расказа за потопа у Wlislöcky op. cit. № 3 *Die Sündflut*, който е явнѣ отражение отъ индийския вариантъ на халдейския расказъ.